

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Příprava dětí z dětského domova na samostatný život
po odchodu ze zařízení**

Bakalářská práce

Autor: Adéla Vohnická
Studijní program: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: Mgr. Adéla Marešová
Oponent: Mgr. Alena Knotková

Zadání bakalářské práce

Autor:	Adéla Vohnická
Studium:	P21P0260
Studijní program:	B0923A190001 Sociální patologie a prevence
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Název bakalářské práce:	Příprava dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení
Název bakalářské práce AJ:	Preparation of Children from the Children's Home for Independent Life after Leaving the Facility

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá problematikou přípravy dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení. Teoretická část se věnuje dysfunkcím rodiny, náhradní výchově a jejím formám. Zvláštní pozornost je věnována problematice ústavní výchovy, především dětským domovům a jejich fungování. Teoretická část také řeší proces odchodu klientů z dětského domova a možnosti jejich ubytování mimo zařízení ústavní výchovy. Praktická část je zaměřena na kvalitativní šetření, které je realizováno prostřednictvím techniky polostrukturovaných rozhovorů s vychovateli z dětských domovů. Cílem empirického šetření je zjistit, jak z pohledu vychovatelů probíhá příprava dětí na samostatný život po odchodu z dětského domova.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. 437 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

KRAUSOVÁ, Lucie a NOVOTNÁ, Věra. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. 228 s. ISBN 80-7357-214-1.

NOVOTNÁ, Věra a FEJT, Vladimír. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2009. 265 s. ISBN 978-80-86723-77-8.

PROKOP, Jiří a PROKOP, Petr. *Osamostatnění klientů zařízení náhradní výchovné péče v mezinárodním srovnání: česko-polské kontexty*. Kraków: Wydawnictwo "Scriptum", 2015. 149 s. ISBN 978-83-64028-91-5.

RIEGER, Zdeněk. *Návrat k rodině a domů*. Praha: Portál, 2009. 106 s. ISBN 978-80-7367-544-8.

Zadávací pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Adéla Marešová

Oponent: Mgr. Alena Knotková

Datum zadání závěrečné práce: 28.2.2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Příprava dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení* vypracovala pod vedením vedoucí práce Mgr. Adély Marešové samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 30. 4. 2024

Adéla Vohnická

Poděkování

Ráda bych poděkovala především Mgr. Adéle Marešové za odborné vedení, vstřícnost, trpělivost a cenná doporučení při psaní mé bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala všem vychovatelům, kteří se podíleli na výzkumném šetření a podělili se o své zkušenosti.

Anotace

VOHNICKÁ, Adéla. *Příprava dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzita Hradec Králové, 2024. 54 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá problematikou přípravy dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení. Teoretická část se zaměřuje na ústavní výchovu s důrazem na dětský domov. Zmiňuje se o sociálně-právní ochraně dětí, která hraje důležitou roli při umisťování dětí do ústavní výchovy. Dále charakterizuje jedince v dětském domově v souvislosti s dysfunkcí rodiny a riziky ústavní výchovy. Současně popisuje častá rizika ústavní výchovy, která mají vliv na psychický vývoj dítěte. Pozornost je soustředěna především na proces odchodu klientů z dětského domova, kde je představen proces osamostatňování a příprava na samostatný život po odchodu ze zařízení. Následně popisuje rozvoj kompetencí, Program rozvoje osobnosti a Minimální preventivní program. Na konci teoretické části je uvedena následná podpora klientů po odchodu ze zařízení. V empirické části je popsáno výzkumné šetření, které je realizováno kvalitativní metodou výzkumu prostřednictvím techniky polostrukturovaného rozhovoru. Cílem výzkumného šetření je zjistit, jak z pohledu vychovatelů probíhá příprava dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení.

Klíčová slova: dítě, dětský domov, ústavní výchova, osamostatňování, samostatný život

Annotation

VOHNICKÁ, Adéla. *Preparation of Children from the Children's Home for Independent Life after Leaving the Facility*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2024. 54 pp. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis deals with issue of preparation of children from the children's home for independent life after leaving the facility. The theoretical part focuses on institutional care with an emphasis on children's home. The work mentions the social and legal protection of children, which play an important part in the placement of the children in institutional care. It also characterises an individual in children's home in connection with the dysfunction of family and the risks of institutional care. At the same time it describes the frequent risks of institutional care, which affect the psychological development of the child. Attention is mainly focused on the process of client leaving the children's home, where the process of independence and preparation for independent life after leaving the facility are presented. Next it describes the development of competences, the Personality Development Program and the Minimum Preventive Program. At the end of theoretical part, follow-up support of clients after leaving the facility is mentioned. In the empirical part, a research survey is described, which is realized using a qualitative method of research through the semi-structured interview technique. The objective of the research survey was to find out how from the point of view of educators the preparation of children from the children's home for independent life after leaving the facility takes place.

Keywords: child, children's home, institutional care, independence, independent life

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: .....

Podpis studenta: .....

Obsah

Úvod	9
1 Náhradní výchova s důrazem na problematiku ústavní výchovy	10
1.1 Sociálně-právní ochrana dětí v souvislosti s náhradní výchovou	10
1.2 Ústavní výchova se zaměřením na dětský domov	12
2 Charakteristika jedinců v dětském domově.....	17
2.1 Specifika klientů dětského domova ve spojitosti s dysfunkcí rodiny	18
2.2 Rizika ústavní výchovy a jejich vliv na psychický vývoj jedince	22
3 Proces odchodu klientů z dětského domova.....	25
3.1 Příprava na samostatný život po odchodu ze zařízení	26
3.2 Následná podpora klientů po odchodu z dětského domova.....	30
4 Výzkumné šetření	33
4.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky	33
4.2 Charakteristika sběru dat a výzkumného vzorku.....	35
4.3 Analýza výsledků výzkumného šetření	36
4.4 Shrnutí výzkumného šetření	45
Závěr	48
Seznam použitých zdrojů	50
Seznam tabulek	54
Přílohy	

Úvod

Rodina v životě dítěte hraje velkou roli. Díky rodině dítě pociťuje bezpečí, jistotu a lásku. Rodina musí plnit určité základní funkce, aby uspokojovala potřeby dítěte a přispívala k rozvoji jeho osobnosti. Když tyto funkce neplní a ohrožuje zdravý vývoj dítěte, tak se hledá náhradní řešení. Jedním z řešení je umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy. V horším případě dítě až do své plnoletosti v takovém zařízení zůstává a musí se tam připravovat na samostatný život, který nastane až opustí zařízení ústavní výchovy. Jedním z takových zařízení je dětský domov.

Bakalářská práce si klade za cíl charakterizovat ústavní výchovu s důrazem na dětský domov, děti umístěné v dětském domově a přípravu dětí na samostatný život. Práce se současně snaží zjistit pohled vychovatelů dětského domova na přípravu dětí na samostatný život po odchodu ze zařízení. Pro splnění cíle je práce členěna do čtyř kapitol.

První tři kapitoly jsou zpracovány teoreticky. Zaměřují se na problematiku náhradní výchovy, na charakteristiku jedinců v dětském domově a na průběh přípravy na samostatný život po odchodu ze zařízení. U tématu náhradní výchovy je věnována zvláštní pozornost ústavní výchově, a zvláště dětskému domovu. V rámci charakteristiky jedinců v dětském domově se práce zaměřuje na dysfunkce rodiny a rizika ústavní výchovy. Kromě přípravy na budoucí život se řeší také následná pomoc, která je poskytována klientům po odchodu ze zařízení.

Čtvrtá kapitola se věnuje výzkumnému šetření, které se zabývá pohledem vychovatelů dětského domova na přípravu dětí na samostatný život po odchodu ze zařízení. Výzkumné šetření je založeno na jedné hlavní výzkumné otázce a čtyřech dílčích výzkumných otázkách a je uskutečněno prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů vedených s vychovateli dětského domova.

Práce se snaží přiblížit důležitost přípravy dětí z dětského domova na jejich budoucí život a zjistit, jak na ni nahlíží samotní vychovatelé, kteří se na přípravě primárně podílejí a nahrazují rodinu, která neplní základní funkce a není schopna dítěti zajistit zdravý vývoj.

1 Náhradní výchova s důrazem na problematiku ústavní výchovy

První kapitola práce se zaměřuje na systém náhradní výchovy, který obsahuje dvě formy, ústavní výchovu a náhradní rodinnou péči. S přihlédnutím k tématu práce se kapitola věnuje především ústavní výchově s důrazem na dětský domov. Za zmínku stojí i orgán sociálně-právní ochrany dětí, jež při umístování, v průběhu péče a po odchodu ze zařízení hraje důležitou roli.

Náhradní výchova je forma péče o děti, které nemohou být z nějakého důvodu vychovávány v biologické rodině. V České republice existují dvě formy náhradní péče, a to ústavní péče a náhradní rodinná péče. (Otevřená budoucnost, z. s., 2024, online)

Než se práce zaměří především na ústavní výchovu, je důležité si vymezit i druhou formu náhradní výchovy. Náhradní rodinná péče je forma náhradní výchovy spočívající v péči o dítě jinou fyzickou osobou, než jsou biologičtí rodiče v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Mezi formy náhradní rodinné péče patří péče jiné osoby neboli svěřenectví, poručenství s osobní péčí, pěstounská péče dlouhodobá, pěstounská péče na přechodnou dobu a osvojení. (Adopce.com, 2024, online)

Hlavní důvod, proč má náhradní rodinná péče přednost před ústavní, je podobnost všech forem s prostředím vlastní rodiny. Dítě má individuální péči a možnost navázat stabilnější a pevnější vztahy než v ústavní výchově, což může pomoci v jeho emocionálním a sociálním vývoji. Za nejlepší formu lze považovat osvojení, které je doživotní a dochází při něm k naplnění pocitu jistoty.

Neboť se tato práce zabývá dětmi z dětského domova, který patří do zařízení ústavní výchovy, tak náhradní rodinná péče a její formy jsou jen stručně zmíněny, čímž není nijak zlehčována jejich důležitost v systému náhradní výchovy.

1.1 Sociálně-právní ochrana dětí v souvislosti s náhradní výchovou

V souvislosti s náhradní výchovou lze hovořit o sociálně-právní ochraně dětí. Ta zahrnuje zajištění práva dítěte na život, na příznivý vývoj, na rodičovskou péči, na identitu či na vzdělání a představuje ochranu dítěte před násilím, zanedbáváním nebo zneužíváním (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2024, online). Sociálně-právní ochrana dětí dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, znamená ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů

dítěte, působení při obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, jež nemůže být vychováváno dočasně či trvale ve vlastní rodině (§ 1 zákona č. 359/1999 Sb.).

Existují hlavní principy právní úpravy o poskytování sociálně-právní ochrany. Nejdříve je nutné zmínit, že významným stanoviskem poskytování je nejlepší zájem, prospěch a blaho dítěte. Sociálně-právní ochrana je poskytovaná všem dětem bez rozdílu. Nezáleží na rase, barvě pleti, pohlaví, náboženství, etnickém či sociálním původu. (Novotná, Fejt, 2009)

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí definuje, jakých dětí se tato ochrana týká. Jde především o děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti, které vyplývají z rodičovské zodpovědnosti, či nevykonávají nebo zneužívají práv, která též vyplývají z rodičovské zodpovědnosti. Dále jde o děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život (zanedbávání povinné školní docházky, požívání alkoholu a návykových látek, prostituce, páchání trestného činu), které se opakovaně dopouští útěků, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující jejich život, zdraví či mravní vývoj, které jsou umístěny do zařízení zajišťující nepřetržitou péči na základě žádosti rodičů nebo které jsou ohroženy násilím mezi rodiči, popřípadě jiným násilím. (Zákon č. 359/1999, Sb.)

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují orgány sociálně-právní ochrany dětí, kam se zařazují krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady a újezdní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí a Úřad práce České republiky. (§ 4 zákona č. 359/1999, Sb.)

Dítě, které je dočasně či trvale odloučeno od svého rodinného prostředí nebo které nemůže v takovém prostředí zůstat, má právo na ochranu a pomoc od státu, a to v podobě náhradní péče (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016). Pokud dítě má nedostatek řádné péče nebo je jeho normální vývoj či jiný důležitý zájem ohrožen či narušen, soud pozmění předběžné poměry na potřebnou dobu (§ 924 občanského zákoníku).

Důvody, proč je dítě umístěno do náhradní výchovy, mohou být různé. Nejčastějším důvodem je nepříznivá sociální situace rodiny, a to zahrnuje chudobu rodiny a nevyhovující bytové podmínky. Jako další typické důvody umístění do náhradní výchovy lze zmínit odložení či opuštění dítěte rodiči; úmrtí rodiče; psychické, fyzické či sexuální zneužívání nebo týrání; zanedbávání dítěte; výchovně problematické dítě a neschopnost rodičů se o něj starat; psychicky či tělesně postižené dítě a neschopnost

rodičů zajistit náležitou péči nebo neplnění rodičovské odpovědnosti z důvodu dlouhodobé fyzické či duševní nemoci. (Bittner et al., 2007)

Dítě by mělo být státem chráněno a měla by mu být poskytnuta pomoc v situacích, kdy sama rodina se o něj nedokáže postarat a zajistit mu řádnou péči a vývoj. Pro všechny je nejlepším řešením setrvání dítěte v rodině a poskytnutí podpory a pomoci, aby došlo k sanaci rodiny. Avšak pokud se dítě ocitá v rodině, která se o něj nezajímá a není schopná plnit svoje funkce, ani za podpory státu, správná péče a vývoj dítěte má přednost před pobytem ve vlastní rodině, která mu to není schopna zajistit. V takových případech dochází k umístění dítěte do náhradní výchovy, která se dělí, jak již bylo výše zmíněno, na náhradní rodinnou péči a ústavní péči. Formy náhradní rodinné péče jsou vyjmenovány v úvodu kapitoly a ústavní výchově se věnuje další podkapitola.

1.2 Ústavní výchova se zaměřením na dětský domov

V této podkapitole se práce blíže zabývá ústavní výchovou, a především dětským domovem s ohledem na téma této práce. Věnuje se ústavní výchově z právního hlediska, zařízeními ústavní výchovy a jejími zásadami. V této podkapitole je vzhledem k zaměření práce věnována zvláštní pozornost dětskému domovu, kde jsou zmíněny charakterizující znaky, které dětský domov odlišují od ostatních zařízení ústavní výchovy.

Ústavní výchova je forma náhradní péče. K jejímu nařízení dochází tehdy, když je výchova dítěte vážně ohrožena či narušena nebo když rodiče a jiné osoby odpovědné za jeho výchovu ji nemohou nebo nechtějí zabezpečit. Než soud nařídí dítěti ústavní výchovu, měl by prozkoumat, zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči, protože ta má vždy přednost před ústavní. (Novotná, Fejt, 2009)

Zařízení pro výkon ústavní výchovy dětem zajišťují péči v zájmu jejich zdravého vývoje, výchovy a vzdělávání. Zpravidla se jedná o děti ve věku od 3 do 18 let, kterým byla nařízena ústavní výchova nebo předběžným opatřením náhradní výchovná péče. Případně může jít o zletilou osobu do 19 let. Důležitá je i spolupráce s rodinou, kterou zajišťují, a podpora poskytnutá při přechodu do původní rodiny nebo do náhradní rodinné péče. (§ 1 zákona č. 109/2002, Sb.)

Při umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy přihlíží soud k zájmům dítěte a k vyjádřením orgánu sociálně-právní ochrany. Jak při umístění, tak u přemístění soud

hledí na to, aby dítě bylo co nejbližší své rodině nebo blízkým. Ústavní výchova se nařizuje nejdéle na dobu tří let a pokud důvody pro nařízení přetrvávají, lze ji prodloužit o další tři roky. K prodloužení ústavní výchovy může dojít opakovaně. Když důvody pro nařízení ústavní výchovy zaniknou, soud ji neprodleně zruší. Soud je povinen minimálně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda přetrvávají důvody pro nařízení ústavní výchovy nebo zda není možné dítě umístit do náhradní rodinné péči. Zohledňuje se zpráva orgánu sociálně-právní ochrany dětí, názor dítěte a stanovisko rodičů (§ 971-973 občanského zákoníku). Obecní úřad obce s rozšířenou působností jako orgán sociálně-právní ochrany dětí má za úkol sledovat v ústavních zařízeních dodržování práv dětí a rozvoj jejich duševních a tělesných schopností a zároveň by měl zjišťovat, zda důvody pro pobyt přetrvávají a jaké jsou vztahy mezi dětmi a jejich rodiči. Také zajišťuje, aby byli sourozenci v zařízení umístěni společně. Je povinen minimálně jednou za tři měsíce navštívit dítě v ústavním zařízení i rodiče (§ 29 zákona č. 359/1999, Sb.).

Mezi zařízení ústavní výchovy patří diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav (Zákon č. 109/2002, Sb.).

Diagnostický ústav je zařízení, kam jsou umístěny děti, jimž byla nařízena ústavní výchova. Zde potom jsou děti komplexně vyšetřeny a na základě výsledků vyšetření a kapacity jednotlivých zařízení jsou umísťovány do dětských domovy, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů. Pobyt v zařízení by měl být maximálně osm týdnů, ale některé pobyty se mohou prodloužit. **Dětský domov** zajišťuje péči dětem, které nemají závažné poruchy chování. Děti chodí do školy, které nejsou součástí dětského domova. Jsou zde umísťovány děti ve věku od tří do osmnácti let nebo do ukončení přípravy na budoucí povolání do dvaceti šesti let. Dětský domov je v této části textu pouze stručně charakterizován spolu s ostatními zařízeními ústavní výchovy a jeho podrobnější charakteristikou se věnuje tato podkapitola v následující části. **Dětský domov se školou** zajišťuje péči o děti se závažnými poruchami chování, které potřebují výchovně léčebnou péči, nebo děti, kterým byla nařízena ochranná výchova. Děti se vzdělávají ve škole, jež je součástí zařízení a zajišťuje výchovně vzdělávací cíle s léčebnou péčí, která pomáhá zamezit zhoršování vzniklých poruch chování. Pobyt v takovém zařízení je pro děti od šesti let do ukončení povinné školní docházky. **Výchovný ústav** je zařízení pro děti starší patnácti let s nařízením ústavní nebo ochranné výchovy. Jde o děti s poruchami chování a emocí. Zařízení se budují

odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a ochrannou výchovou (Otevřená budoucnost, z. s., 2024, online). Některé zdroje zařazují mezi tyto zařízení i kojenecké ústavy, dětská centra, dětské domovy pro děti do tří let a domovy pro osoby se zdravotním postižením.

Matoušek shrnul funkce ústavů do tří bodů: podpora a péče; léčba, výchova a resocializace; omezení, vyloučení a represe. První funkce převažuje u ústavů, které nahrazují chybějící nebo dysfunkční rodiny, u domovů pro seniory nebo u azylových domů. Jsou to především ústavy, které dávají jedincům zázemí a potřebnou péči. Druhá funkce dominuje u ústavů léčebného či rehabilitačního typu a u zařízení pro rizikovou mládež. Takové ústavy usilují o změnu stavu u klientů v tom smyslu, že odejdou v jiném stavu, než když do něj přišli. Třetí funkce převládá u věznic, u psychiatrických zařízeních neboli u zařízeních potřebných pro ochranu společnosti. (Matoušek, 1999)

Pro tuto práci, zaměřující se na ústavní péči v dětském domově, je hlavní funkcí takového ústavu podpora a péče, neboť nahrazuje rodinné prostředí, ve kterém by se mělo o dítě pečovat a podporovat jeho osobnostní vývoj. Druhá funkce se dětských domovů také částečně týká, a to v souvislosti s výchovou, která byla u dětí zanedbávána a je pro ně v socializačním vývoji důležitá.

Ústavní péče by se dle Matouška řídit několika zásadami:

- minimalizace ústavní péče (poskytování ústavní péče jen těm, u nichž je nutná a není jiná alternativa);
- prosazování demokratizace, zmenšování odstupů mezi personálem a klienty (klienti jako partneři personálu a nikoliv podřízení);
- rozvoj tvořivého potenciálu klienta a pocitu vlastní hodnoty (podpora rozvoje osobnosti a kompetencí);
- podpora klientových vztahů k nejbližším lidem, práce s rodinou;
- podpora vazeb mezi personálem a klientem a hlídání bezpečné hranice (většinou pozitivní vliv citového vztahu s personálem při rehabilitaci či resocializaci);
- omezování střídání pečujícího personálu;
- posilování vazeb mezi ústavem a komunitou (začleňování klientů do života okolní komunity, „žít“ i mimo ústav) a
- příprava na neústavní prostředí v závěrečné fázi ústavní péče (po ukončení nabídka poloústavního zařízení). (Matoušek, 1999)

Ačkoliv tyto zásady Matoušek sepsal do své publikace již v roce 1999, jsou stále aktuální a důležité. K minimalizaci ústavní péče sice dochází, ale stále se mnoho dětí nachází v zařízeních ústavní péče. Určitá demokratizace v ústavech probíhá, avšak záleží na subjektivním postoji personálu. Rozvoj tvořivého potenciálu a pocitu vlastní hodnoty je v dnešních ústavech realizovatelný a stejně tak i podpora vazeb mezi personálem a klientem. Příprava na život po ukončení ústavní výchovy je velmi aktuální a významná, neboť se klienti musí osamostatnit a normálně fungovat.

Dětský domov

Kolář (2012) definuje dětský domov jako „sociální a výchovné zařízení pro děti a mládež od 3 do 18 let věku, které z nejrůznějších důvodů nemohou žít a být vychovávány ve vlastní rodině nebo v rodině náhradní.“ Umístění dětí do dětského domova je rozhodnutím soudu. Zařízení zabezpečuje svým klientům materiální potřeby, sociální péči, výchovu a vzdělávání a pracují s nimi kvalifikovaní vychovatelé. (Kolář a kol., 2012, s. 27)

Dětský domov zajišťuje náhradní výchovnou péči v rámci zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání jak osobám nezletilým, tak i zletilým nezaopatřeným osobám, pokud se připravují na své budoucí povolání, avšak nejdéle do 26 let věku a za podmínek sjednaných ve smlouvě mezi jedincem a zařízením. (Křepský, 2008)

Účelem dětského domova je zajistit péči dětem, kterým byla nařízena ústavní výchova a nemají závažné poruchy chování. Děti se většinou vzdělávají ve školách mimo zařízení. Dětský domov ve vztahu k dětem plní především výchovné, vzdělávací a sociální úkoly. (Křepský, 2008)

V České republice jsou převážně dětské domovy rodinného typu, což představuje rozdělení dětí do rodinných skupin, které mívají většinou maximálně osm členů. Do těchto rodinných skupin jsou umisťovány děti obou pohlaví a různého věku. Sourozenci se většinou umisťují do stejné skupiny, ale mohou být umístěny do různých skupin z důvodů výchovných, vzdělávacích nebo zdravotních. (Stöckbauerová, 2014)

Pro provoz rodinné skupiny v dětském domově je důležité, aby zřizovatel zařízení zajistil náležité prostorové podmínky (obývací pokoj, ložnice dětí, pokoj vychovatelů, kuchyňka a sociální zařízení), vnitřní vybavení (nábytek, sedací soupravy, psací stoly a židle nebo obvyklé vybavení kuchyně), materiální podmínky (prádlo, oblečení, obuv,

elektronika, potřeby pro vzdělávání, vybavení pro zájmové kroužky nebo rekreační činnost) a mikroklimatické podmínky (osvětlení, vytápění, zásobování vody a elektřiny). (Křepský, 2008)

Každá rodinná skupina má vlastní bytovou jednotku buď v rámci dětského domova nebo i mimo areál dětského domova. Bytová jednotka zahrnuje povětšinou tři až čtyři dětské pokoje, pokoje tet či strejdů, společný obývací pokoj, kuchyň s jídelnou a sociální zařízení. V rodinných skupinách se nacházejí již zmíněné tety a strejdové starající se o děti. V rámci obslužnosti je skupina samostatná a obstarává přidělený rozpočet. Děti samy či s pomocí tet a strejdů perou, uklízí či vaří a podílejí se na nákupech. V některých dětských domovech vaří každý večer, jinde jen o víkendech nebo jeden den v týdnu. Lze tedy říci, že chod těchto rodinných skupin je velmi podobný chodu četné rodiny s rozdílem přítomnosti vychovatelů nahrazujících roli rodičů. (Stöckbauerová, 2014)

V každém dětském domově musí existovat určitý denní režim a vnitřní řád, kterým se děti musí řídit. Vnitřní řád upravuje hodinové rozdělení běžného, víkendového, svátečního či prázdninového dne a organizaci volného času dětí. Také stanovuje podmínky, za kterých mohou děti dle vlastního rozhodnutí trávit svůj volný čas. (Pašek, 2008)

V rámci personálního obsazení se dětské domovy zásadně odlišují od reálného domova. Pro dítě to nejsou jeho lidi, jeho věci. V jejich společné domácnosti se mohou nacházet sourozenci dítěte, ale většinou bývají děti přiděleny k jiným dětem a vytvoří se mezi nimi maximálně přátelský vztah. Matku a otce nahrazují skupinový vychovatelé, kteří tam nežijí, ale jen docházejí do práce. Dětský domov není schopen zajistit genetickou spojitost, ale dokáže někdy uspokojovat potřeby blízkých vztahů lépe než v biologické rodině, což zapřičiňuje návraty dětí v dospělosti za lidmi jim blízkými. V porovnání se skutečným domovem, kde existuje emocionální i právní vztah mezi rodiči a dětmi, se dětský domov rodinného typu, jež vytváří pouhou iluzi reálného domova, dá pokládat za takzvanou protézu pro děti. (Škoviera, 2007)

2 Charakteristika jedinců v dětském domově

Druhá kapitola se zaměřuje na to, co spojuje děti žijící v dětských domovech. Nejedná se o žádnou obecnou charakteristiku dětí, které žijí a vyrůstají v těchto zařízeních. Věnuje se společným jevům, které se u nich mohou objevit. Těmito jevy může být nefungující rodina, která bývá primárním důvodem umístění dětí do dětského domova, ale i rizika ústavní výchovy, která působí na jedince v ní umístěné.

Neexistují žádné univerzální osobnostní rysy dítěte v ústavní péči. Nelze na všechny děti pohlížet obecně, ale na každé se podívat jako na individualitu s jedinečným osobnostním spektrem a jedinečnou strukturou souvislostí. Pokud se vezmou v úvahu tyto skutečnosti je možné definovat společné rysy dětí se zkušeností ústavní péče. (Běhounková, 2012)

Dle Langmeiera a Matějčka je společným symptomem dětí umístěných v těchto zařízeních zážitek psychické deprivace a subdeprivace. Dochází k narušení osobnostního vývoje dítěte, pokud dojde k dlouhodobému odloučení od klíčové pečující osoby. Čím mladší dítě je umístěno do zařízení ústavní výchovy, tím může být více ovlivněn jeho budoucí vývoj v důsledku neuspokojování základních potřeb. (Běhounková, 2012)

Na základě různých studií dva výše zmiňovaní vymezili formy sociálního chování dětí, které jsou dlouhodobě umístěny v ústavní péči. První formou je **normoaktivní typ** dětí, které se chováním dobře přizpůsobují a neprojevují se nápadnými zvláštnostmi. Druhou formou je **hypoaktivní typ**, který se projevuje útlumem až apatií v sociálních kontaktech. Děti tohoto typu jsou plaché a i při dostatečném intelektu nejeví zájem o učení. Další formou je **sociální hyperaktivita** definovaná přepjatým sociálním zájmem. Děti s takovým sociálním chováním navazují kontakty bez zábran, avšak ty jsou nestálé a povrchní. Dalším typem chování je **sociální provokace**, kdy se děti domáhají pozornosti a blízkosti dospělé osoby pomocí provokace, agresivity nebo konfliktností a ostatní děti se pro ně stávají konkurencí. Posledním formou sociálního chování je **substitutivní typ** spočívající v náhradním uspokojení. To zahrnuje uspokojování psychických potřeb na nižší úrovni ve formě přejídání, masturbace, předčasné sexuální aktivity nebo aktivit namířených proti druhým, což se může projevit žalováním, pomluvami nebo trápením druhých. (Běhounková, 2012)

Důležité je si uvědomit, že každý jedinec pobývajících v zařízení ústavní výchovy, konkrétněji v dětském domově, je jedinečná bytost, která má vlastní zkušenosti s životem v rodině neplní své funkce a později v ústavu. Na každého tato prostředí působí jinak a každý se s tím jinak vyrovnává. Je potřeba se na ně podívat individuálně a poté najít skutečnosti, které je spojují. Dle již zmíněné charakteristiky dětského domova lze jedince dětského domova popsat jako osoby nezletilé a zletilé nezaopatřené, které se připravují na své budoucí povolání, tedy od 3 maximálně do 26 let věku, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině ani být umístěny do náhradní rodinné péče.

2.1 Specifika klientů dětského domova ve spojitosti s dysfunkcí rodiny

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, tak mezi hlavní důvody umístění dítěte do náhradní výchovy patří nepříznivá sociální situace rodiny zahrnující chudobu a nevyhovující bytové podmínky, dále odložení či opuštění dítěte rodiči nebo zanedbávání dítěte. Většinou jde tedy o problémy v rodině neboli o situace, kdy rodina není schopna plnit své funkce a uspokojovat potřeby dítěte.

Děti jsou umisťované do dětského domova na základě soudního rozhodnutí proto, že se jejich rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí o ně starat. Mezi důvody, proč se rodiče **nemohou** o své dítě postarat, lze zařadit ztrátu zaměstnání, bydlení, ekonomickou slabost rodiny, zdravotní stav rodičů nebo ztráta rodičů. I když mnoho dětí v dětském domově pochází ze slabších vrstev, důvodem jejich umístění nemusí být vždy ekonomická situace rodiny. Velkou roli sehrává závislostní chování nebo špatný vztah k práci. Pokud dítě vychovává jen jeden z rodičů, nastane u něj vážná zdravotní komplikace a není schopen o dítě řádně pečovat, též může být dítě umístěno do náhradní výchovy. Dalším důvodem může být ztráta rodičů při neočekávané tragické události, ale takové děti jsou v dětském domově výjimkou, neboť se většinou o dítě postarají příbuzní. Specifickou kategorií rodičů jsou ti, kteří se o své dítě **neumí** postarat. Bývají to mladí nedospělí rodiče, rodiče se silným sociálním postižením nebo s mentálním postižením. V takových případech nezáleží na ekonomickém nebo materiálním zabezpečení dítěte, spíše jde o nedostatek rozumového, emocionálního a sociálního vybavení rodiče vůči svému dítěti. Do třetí a nejzávažnější kategorie patří rodiče, kteří se **nechtějí** starat, a to většinou z důvodu psychické a sociální nezrállosti či znásilnění. Tito rodiče odloží své dítě s pevným rozhodnutím

nestarat se o něj. Může jít o neschopnost se o něj postarat v důsledku psychické nevyzrálosti nebo znásilnění, kdy dítě matce připomíná hrůzný zážitek, který zažila. Otázkou může být, proč vůbec dítě přivedly na svět nebo proč s o odložení dítěte rozhodnou později, když dítě v nejlepším případě může být po porodu osvojeno nebo umístěno do pěstounské péče. Do této kategorie patří i rodiče, kteří vědí, že se o své děti nechtějí starat, avšak se v nich probouzí chvilkový cit, při kterém jsou schopni dítě zahrnout láskou, dárky a společně stráveným časem. (Pašek, 2008)

Před samotnou definicí dysfunkce rodiny je na místě definovat samotnou rodinu a její základní funkce. Rodina nemá přesnou definici, neboť definovat rodinu je obtížně, ne-li nemožné. Dunovský definuje rodinu jako „malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím, na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti“ (Dunovský a kol., 1999, s. 91-92). Hartl ji vymezuje podobně jako „společenskou skupinu spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy“ (Hartl, 2004, s. 230). Podle Giddense rodina „představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“ (Giddens, 1999, s. 156).

V této práci se pod pojmem rodina rozumí primární skupina tvořená rodiči či rodičem a dítětem či dětmi. Přesněji ji lze pojmenovat jako nukleární čili jadernou. Všichni členové rodiny plní společensky dané role. Rodina jako společenství se podílí na osobnostním vývoji a socializačním procesu dítěte a dostatečně plní své funkce.

Funkcí, které rodina plní, je několik. Jejich realizace má zásadní vliv na vývoj a na socializaci dítěte. Vytvářejí prostředí s podmínkami, které jsou pro dítě a jeho rozvoj osobnosti zásadní (Helus, 2015). Následujících šest funkcí patří mezi základní a nejčastěji jmenované:

- biologicko-reprodukční,
- sociálně-ekonomická,
- ochranná (zaopatřovací, pečovatelská),
- socializačně-výchovná,
- rekreační (relaxační) a
- emocionální funkce (Kraus, 2008).

Pokud všechny nebo některé funkce rodina neplní, lze hovořit o dysfunkci rodiny. Hartl vymezuje dysfunkci rodiny jako „narušenou schopnost rodiny zabezpečovat některou z jejích základních rolí“ a ve vztahu k dítěti jako „neschopnost zajišťovat jeho základní potřeby“ (Hartl, 2004, s. 54).

Podle toho, jak rodina plní své funkce, Kraus rozlišuje tři typy rodin, funkční, dysfunkční a afunkční. Funkční rodina plní všechny funkce dostatečně. U dysfunkční rodiny plnění některých funkcí není odpovídající, ale závažně ji to neohrožuje. Naproti tomu afunkční rodina nezvládá plnit své funkce a narušuje chod rodiny i socializační vývoj dítěte. (Kraus, 2008)

Rozdělení rodin z pohledu problémů a funkcí rozčlenil také Helus, a to konkrétně do pěti kategorií (stabilizovaně funkční; funkční s přechodnými, více či méně závažnými problémy; problémové; dysfunkční a afunkční rodiny). Za zmínku stojí dysfunkční rodiny a afunkční rodiny. Dysfunkční rodiny se musí vypořádávat s vážným a dlouhodobým narušením funkcí rodiny, což ohrožuje děti a péči o ně. Zásahy vnějších institucí je potřebný, ale rodina se ne vždy jejich radami dokáže řídit. Afunkční rodiny nesplňují hlavní účel vůči dítěti a ohrožují ho. Hromadí se v nich patologické projevy, kdy nezáměr o dítě může přerůst k hostilnímu postoji. Řešení se hledá mimo rodinu a většinou jde o zbavení rodičů rodičovských práv a umístění dítěte do náhradní péče (Helus, 2015).

Dle Hartlova vymezení dysfunkce rodiny se lze v této práci zmínit o poruchách rodiny a zanedbávání dítěte a péče o něj, neboť rodina není schopna plnit řádně všechny své dané role a funkce vůči dítěti. Všechny tyto jevy mohou být důvodem umístění dítěte do náhradní výchovy.

Poruchy rodiny se projevují v situacích, kdy rodina nedokáže plnit v různém rozsahu své základní úkoly a požadavky určené sociální normou. V obecném slova smyslu porucha rodiny znamená selhání rodiny v plnění některých nebo všech funkcí rodiny. Nejčastěji se jedná o socializačně-výchovnou a emocionální funkci. (Dunovský a kol., 1999)

Termín zanedbávání je součástí syndromu CAN – syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Zanedbávání patří mezi nejobvyklejší formu špatného zacházení s dětmi. Vyznačuje se především nedostatečnou péčí rodičů o děti. Oběti zanedbávání jsou většinou, stejně jako oběti psychického násilí, těžko odhalitelné. Děti

jako oběti jsou v ohrožení dlouhodobě a zanedbávání může ovlivnit jejich růst a vývoj. (Bechyňová, Konvičková, 2011)

Zanedbávání se nejčastěji dělí na čtyři typy – fyzické, výchovné, emoční a zanedbávání zdravotní péče. **Fyzické zanedbávání** se vyznačuje neuspokojováním tělesných potřeb dítěte neboli zanedbáváním výživy, kdy dítě opakovaně hladoví či se stravuje nevhodnou stravou, zanedbáváním ošacení, kdy dítě je oblékáno nevhodně vzhledem k počasí, nebo zanedbáváním ochrany před nebezpečím, kdy dochází k nedostatečné prevenci úrazu dítěte. **Výchovné zanedbávání** představuje především nezabezpečení možnosti vzdělávání ve škole, což se projevuje častou absencí dítěte. Mezi závažný typ patří **emoční zanedbávání**, kdy dochází k neuspokojování citových potřeb dítěte jako náklonnost, láska či pocit někam patřit. Čtvrtý typ **zanedbávání zdravotní péče** zahrnuje zanedbávání preventivní i specifické péče. Většinou se všechny typy vyskytují v rodině současně. (Bechyňová, Konvičková, 2011)

Pokud je vážně ohrožena výchova, zdraví nebo život dítěte, může soud předběžným opatřením odejmout dítě rodiči či rodičům a umístit v rámci širší rodiny, do pěstounské péče nebo do zařízení pro výkon ústavní výchovy. Když mluvíme o předběžném opatření jedná se o krajní řešení v případě, když se dítě nachází ve vážné situaci (Bechyňová, Konvičková, 2011). Pokud problémy přetrvávají a rodina není schopna plnit svou roli, dítě může být pravomocně soudem umístěno do náhradní péče.

Dysfunkce rodiny, poruchy rodiny nebo zanedbávání může být společným a specifickým znakem dětí umístěných v dětském domově. Avšak nezáleží na pojmenování, ale na uvědomění si, že jde o situaci, kdy dochází k ohrožování vývoje či dokonce života dítěte a nejlepším či jediným řešením je umístění do zařízení ústavní výchovy. Rodina přestává být tím bezpečným přístavem plným lásky a jistoty a nahrazuje ji ústavní výchova. Ta potom hraje důležitou roli při přípravě na samostatný život, především pokud nedojde k sanaci rodiny a dítě musí zůstat v ústavní výchově až do své plnoletosti. Avšak přechod do samostatného života je pro děti v ústavní výchově mnohdy těžší a náročnější než pro děti v běžných rodinách, neboť nemají podporu v rodině, která by plnila všechny své funkce.

2.2 Rizika ústavní výchovy a jejich vliv na psychický vývoj jedince

Pokud rodina selže, tak se jí snaží nahradit systém ústavní výchovy, který však má svá rizika, která mohou dítě hledající jistotu a bezpečí ohrozit v dalším vývoji. Proto se tato podkapitola zabývá riziky ústavní výchovy, která též svým způsobem spojují děti umístěné v dětském domově. Tato rizika se týkají všech zařízení ústavní výchovy, a ne na každé dítě mohou působit.

Za nejzávažnější riziko ústavní výchovy se považuje hospitalismus, kdy se jedinec dobře adaptuje na umělé ústavní podmínky, ale v souvislosti s tím se špatně adaptuje na neústavní život. Jedinec se setkává s užší skupinou lidí a pohybuje se v omezeném prostoru ústavu. S hospitalismem úzce souvisí ztráta soukromí. (Matoušek, 1999)

Někdy se místo hospitalismu používá pojem syndrom ústavní závislosti. Dítě má v ústavní výchově zajištěnou stravu, ubytování a finance bez většího úsilí. Na druhou stranu platí v zařízení určitý denní režim, který musí dodržovat, a v souvislosti s tím však může dojít k rozvoji pasivity. V důsledku toho je možnost, že takto navyklé dítě nebude schopno samo uspokojovat svoje potřeby a zvládat situace každodenního života po odchodu ze zařízení. (Štenclová, 2021)

Další riziko spočívá ve vzniku tzv. ponorkové nemoci, kdy stereotypní prostředí zapříčiní změnu chování. Lidé se stávají introvertnější, vztahovačtější nebo i agresivnější. Riziko může nastat i při objevu šikanování probíhající mezi klienty nebo personálem a klienty. Obětí se může stát každý, ale mezi obvyklé oběti patří lidé slabí, odlišní, nemocní nebo méně sebevědomí. Agresori cítí oprávnění používat agresivně vůči ostatním a považují ji za vhodný způsob dosahování svých cílů. (Matoušek, 1999)

Pro děti vyrůstající v ústavních zařízeních existuje riziko deprivace syndromu. Ne u každého dítěte se musí objevit, ale pokud se projeví, tak o to vážnější je v případech brzkého a dlouhodobého pobytu. Deprivované děti z ústavu se projevují úzkostně, bojácně a jejich vztahy jsou povrchní a přelétavé (Matoušek, 1999). Deprivace zkušenost je životní situace, kdy nedochází k uspokojování potřeby bezpečí a lásky a dítěti schází dostatek citu a emocí. Ta může ovlivnit osobnostní vývoj, což se může projevit ve vztazích k sobě samému i druhým lidem (Vávrová, Hrbáčková, Hladík, 2015).

Psychické problémy vzniklé z důvodu pobytu v ústavním zařízení lze považovat za velmi vážné, především u dětí s dlouhodobým pobytem. Dochází k výše zmíněné psychické deprivaci, neboť nejsou uspokojovány psychické potřeby:

- **potřeba určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů**

Neuspokojení této potřeby může mít jako následek pasivitu dítěte či jeho nezájem o vlastní budoucnost. Dítě ztrácí motivaci, neboť jeho aktivity během vývoje nevedly k uspokojení potřeb.

- **potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech**

Ústavní výchova dítěti nezprostředkuje takové vnitřní urovnání, jaké by potřebovalo. Dítě je zvyklé z rodiny na podmínky, kterých se musí držet. Poté je umístěno v zařízení ústavní výchovy, musí si zvykat na nové podmínky a snaží se z nich vytěžit co nejvíce.

- **potřeba prvotních emocionálních a sociálních vztahů**

Výchovné styly a přístup k dětem v ústavní výchově se nemohou vyrovnat rodině. Děti v ústavní péči se bojí navázat pevnější vztah s vychovateli, neboť se bojí zklamání a bolesti z opuštění.

- **potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty**

S touto potřebou úzce souvisí potřeba kladného přijetí, které spočívá v přijímání a schvalování jedince druhými, což ho motivuje k respektu a poslušnosti. V ústavní péči převažuje kolektivní výchova a individuální přístup není jednoduchý, přestože dítě potřebuje zjistit svou jedinečnou roli.

- **potřeba otevřené budoucnosti**

Děti nemají určitou představu, co s nimi po ukončení pobytu v ústavním zařízení bude. Většinou si představí svobodu, která je potom čeká, ale budoucnost je pro ně zcela nejasná. (Gottwaldová a kol., 2006)

Zaměstnanci a ostatní klienti nahrazují jedinci domov, rodinu a přátele. Avšak může vznikat napětí mezi jedinci žijícími v ústavním zařízení a těmi, kteří k nim patří, ale mohou je v zařízení pouze navštěvovat. Jedinci v ústavu mají tendenci prožívat vůči svým nejbližším extrémní postoje. Buď si je idealizují, nebo je považují za ty, kteří je

odložili a nezajímají se. Během pobytu v ústavním zařízení může klient pod vlivem prostředí změnit svůj postoj k blízkým osobám a dochází vůči nim k chladnějším či odmítavému chování. Ti mohou zareagovat snížením důvěry v péči ústavu a ochoty s ním spolupracovat. (Matoušek, 1999)

I když je přístup pracovníků v zařízení vřelý a pečující, tak není schopen nahradit ten individualistický v rodině. Většinou bývá umístění spojeno se sekundární deprivací související se ztrátou klíčových osob či známého prostředí. Dítě je vyjmuta ze svého přirozeného prostředí a může dojít k omezení sociálních reakcí a interakcí, jež jsou přirozené (Běhouňková, 2012). Všechny děti mohou být trvale ovlivněny ústavní péčí v souvislosti se sociálními interakcemi a citovými vazbami. To může vést k větší pravděpodobnosti, že budou mít špatné intimní vztahy, projeví se u nich antisociální chování a budou se potýkat s problémy s duševním zdravím (Browne, 2009).

I když ústavní výchova představuje určitá rizika, není možné si představit společnost bez ústavních zařízení a umístování dětí pouze do náhradní rodinné péče. Především v případech týrání a zneužívání dítěte nebo závažných poruch chování u dítěte je zapotřebí zásahu odborné a specializované péče, což náhradní rodina většinou není schopna zajistit. Důležité je zajistit takové zařízení, které co nejvíce napodobí rodinné prostředí a které by bylo jen dočasné. Avšak taková zařízení se v českém systému ústavní výchovy téměř nevyskytují. Zařízení nesplňují podmínku odbornosti z důvodu nedostatku odborníků z oblasti etopedie, psychologie nebo psychiatrie a ani podmínku specializace, neboť děti s různou anamnézou (týrání, zneužívání, zanedbávání hmotných potřeb, nezáměr rodičů, lehčí forma poruch chování) se mohou setkat v jednom domově. (Bittner, 2007)

Rizika ústavní výchovy mohou mít na děti negativní vliv. Mohou děti ovlivnit při přípravě na budoucí život i v životě samotném. Jako příklad lze uvést hospitalismus, který se vyznačuje špatnou adaptací na civilní život, a proto mladý dospělý potom nedokáže bez denního režimu fungovat, nebo psychickou deprivaci, která může zapříčinit problémy v mezilidských vztazích. Některých se ale taková rizika nemusí významně dotknout. V tomto záleží na osobnosti dítěte, jak se k nastalé situaci postaví. Systém i personál se snaží tato rizika minimalizovat a vytvořit dětem takové prostředí, kde jsou jejich potřeby uspokojeny, jejich vývoj probíhá co nejúspěšněji a jsou postupně připravováni na návrat do rodiny nebo na vstup do samostatného života.

3 Proces odchodu klientů z dětského domova

Tato kapitola se zabývá odchodem, přípravou na samostatný život po odchodu ze zařízení a následnou podporou. Při odchodu ze zařízení je důležité, aby mladý dospělý byl schopen se osamostatnit a byl připraven na život mimo zařízení. Každé zařízení se snaží všemi možnými způsoby zajistit, aby vstup do samostatného života proběhl úspěšně.

Osamostatnění je velmi důležitou fází v životě každého člověka. Pod tímto pojmem si lze představit jakési odtržení od celku, rodiny, skupiny, s ohledem na téma této práce od vychovatelů a instituce dětského domova. Jde o získání důležitých kompetencí pro samostatný a plnohodnotný život, při kterém je mladý dospělý nezávislý či částečně závislý na druhých osobách. Lidově řečeno je to schopnost klientů „postavit se na vlastní nohy“ a vypořádat se se situacemi, které nastanou v různých oblastech běžného života po opuštění ústavní výchovy tedy dětského domova. Pojem osamostatňování lze potom chápat jako proces, který vede k získání klíčových kompetencí potřebných k dosažení osamostatnění. (Prokop, Prokop, 2015)

V procesu péče v ústavní výchově je dítě v každém věku připravováno na samostatný život, což zahrnuje osobnostní rozvoj, získávání znalostí a dovedností a začlenění do sociální sítě. Proces opouštění péče zahrnuje proces osamostatnění nebo návrat do původní rodiny, jež je doprovázeno podporou poskytovanou pečovateli. Tento proces je důkladně plánován a realizován a založen na individuální plánu rozvoje, který spočívá ve stanovování cílů a opatření a zdrojů potřebných k podpoře celkového rozvoje. Dítě se procesu opouštění péče plně angažuje a vyjadřuje svá očekávání a pochybnosti. Získává důležité informace potřebné při rozhodování a dostává se mu podpory při přijímání takových rozhodnutí i při byrokratických a právních úkonech. (Běhounková, 2012)

Legislativa se odchodem klientů z ústavních zařízení zabývá minimálně. Dle § 20 zákona č. 109/2002 Sb. má klient právo „na podporu a pomoc po ukončení pobytu v zařízení v souladu s cílem reintegrace dítěte do rodiny a společnosti“. Dále se zákon zabývá povinnostmi ředitele zařízení ústavní výchovy, což zahrnuje dle § 24 odst. 1 písm. j) a k) povinnost „informovat v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení, a to v termínu nejméně 6 měsíců před propuštěním dítěte“ a „umožnit dítěti, které má být

propuštěno ze zařízení z důvodu zletilosti, jednání se sociálním kurátorem“. Klientovi je též poskytnuta věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek, což je podmíněno vnitřním řádem zařízení. Ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí je poskytnuta klientovi poradenská pomoc v rámci zajištění bydlení a zaměstnání. I po opuštění zařízení mu je poskytována poradenská pomoc při řešení závažných situací v životě. (Zákon č. 109/2002 Sb.)

U jedinců vyrůstajících v zařízení ústavní péči je odchod ze zařízení odlišný od mladých dospělých opouštějící rodinu. Veškerá aktivity v zařízení ústavní výchovy by dle Běhounkové měly být zacíleny na budoucí odchod ze zařízení. Je také toho názoru, že se taková příprava dotýká všech věkových kategorií. (Běhounková, 2012)

3.1 Příprava na samostatný život po odchodu ze zařízení

Příprava dětí z dětského domova na samostatný život je důležitá, neboť dětský domov nahrazuje rodinu, která nemůže zcela plnit své funkce, které jsou důležité pro to, aby vývoj dítěte byl dostatečný a probíhal v takovém prostředí, jež je při socializaci potřeba. Důležité je, aby dítě odešlo z dětského domova připraveno a vybaveno takovými dovednostmi, které mu pomohou při samostatném životě.

Při přípravě dětí na reálný život je důležité zabývat se nejen teoretickými východiskami sociálního začleňování, ale využít takováto východiska co nejlépe v praxi. Dle Prokopa a Prokopa jsou v rámci edukace důležité kvalitativní činitele než kvantita vědomostí ve vzdělání. Mezi kvalitativní činitele zařazuje pozitivní vzory, dostatek pozitivních sociálních interakcí nebo přiměřená zpětná vazba. Za významný pokládá rozvoj kompetencí, kam patří schopnosti, praktické dovednosti, sociální dovednosti nebo orientace v prostředí. Tyto kompetence mohou pomoci při procesu osamostatňování včetně začleňování do společnosti. Smyslem výchovy v ústavních zařízeních by měl být komplexní rozvoj osobnosti jedince s cílem plného osamostatnění a žití plnohodnotného života ve všech oblastech. (Prokop, Prokop, 2015)

Rozvoj sociálních dovedností v zařízení ústavní výchovy probíhá ve dvou formách, neformální rovina a cílený trénink. K neformálnímu čili latentnímu rozvoji dochází v přirozených situacích. Cílený trénink neboli vědomý nácvik probíhá pomocí záměrné a intenzivní aktivit, které napomáhají nabývat sociální dovednosti, využívat je v běžném životě, upevnit patřičné způsoby chování a snížit výskyt nevhodných způsobů chování.

Mezi metody tréninku sociálních dovedností patří metoda trénování (verbální instrukce a procvičování), metoda modelového chování (pozorování žádoucího chování u jiné osoby), nácvik chování (hraní rolí v modelových situacích) nebo zpětná vazba (odměňování vhodného chování). (Běhounková, 2012)

Příprava na vstup do samostatného života by měla probíhat dlouhodobě a Běhounková ji na základě analýzy odborné literatury rozděluje do tří fází, jež nazývá zahájení, průběh a návrat. Je důležité zmínit, že do těchto fází zahrnuje nejen vstup do samostatného života, ale i návrat dítěte do rodiny. První fáze, **zahájení přípravy**, začíná již dnem, kdy dítě nastoupilo do zařízení. Vzniká plán podpory a rozvoje, se kterým je klient seznámen a v průběhu se na něm může podílet s ohledem na jeho vývojové možnosti. Druhá fáze, **průběh přípravy**, probíhá během pobytu dítěte v zařízení ústavní výchovy. Dítěti je přidělen klíčový pracovník, který zodpovídá za plánování a průběh rehabilitačního procesu a je tzv. patronem dítěte v souvislosti s jeho potřebami, zájmy a cíli. V druhé fázi dochází ke snaze do procesu sociální rehabilitace zapojit rodinu, udržovat s členy vzájemný kontakt, zajistit preventivně-terapeutické služby, nacvičovat dovednosti potřebné pro samostatný život, poskytovat kariérní poradenství, informovat o přípravě na profesi, což souvisí s dosažením finanční nezávislosti a se zajištěním vlastního příjmu po odchodu. Třetí fáze, **návrat**, zahrnuje odchod ze zařízení do rodiny nebo do samostatného života. Druhá zmíněná možnost pro klienty představuje převzetí rozhodování, účast na svém životě a zodpovědnost. V mnohých to může vyvolat nejistotu, a proto je potřeba, aby mladý dospělý měl možnost na někoho se obrátit, kdo mu pomůže se začleněním do života především v prvních měsících po odchodu, které bývají rozhodující. (Běhounková, 2012)

Na výchově dětí v dětském domově se podílí tým pedagogických pracovníků. Kromě nich v zařízení působí i psycholog, který také napomáhá při plnění **Programu rozvoje osobnosti** a **Minimálního preventivního programu** prostřednictvím skupinové práce a individuálního poradenství. Individuální poradenství se uskutečňuje formou poradenských rozhovorů, které se zaměřují na osobní a vztahové problémy dětí, na plánování budoucího života, což zahrnuje studium a profesní zaměření, a na pomoc mladým dospělým, kteří se ocitli v tíživé životní situaci po odchodu ze zařízení. V rámci skupinové práce jde o hry a techniky, při kterých se zlepšují sociální dovednosti dětí (verbální a neverbální komunikace, trénování asertivity, vystupování ve

skupině) a dochází k osobnostnímu rozvoji dětí (upevňování sebevědomí, ovládnutí negativních emocí, zvyšování odolnosti vůči stresu). (Plachá, 2008)

Každé zařízení ústavní výchovy má zpracovaný **Program rozvoje osobnosti**, s nímž je dítě seznámeno. Jde o plán výchovně vzdělávací péče konkrétního dítěte, který je vytvořený v zájmu rozvoje osobnosti dítěte. Plán obsahuje reflexi současného stavu, diagnostické poznatky, cíle péče a jednotlivé postupy v různých oblastech života, například osobnostní charakteristika, vztah k lidem, kontakt a vztahy s rodinou, sebeobslužné dovednosti, vztah k povinnostem v zařízení, školní dovednosti, zájmy a profesní orientace. Zařízení také určí klíčového pracovníka pro každá dítě a vymezí mu roli při naplňování potřeb dítěte. Jedná se buď o pedagogického nebo sociálního pracovníka. Dochází k průběžné přípravě dítěte na samostatný život a dítě je vedeno k přijímání odpovědnosti za denní povinnosti, podporováno v osvojování potřebných životních dovedností, mezi něž lze zařadit nakládání s penězi, zacházení s právními záležitostmi, organizace volného času, navazování vztahů a jejich udržení. Zařízení vytváří příležitosti, při kterých dítě činí volby a rozhodnutí a aktivně se podílí na činnostech týkajících se chodu zařízení. Při výběru školy či budoucí profese je dítě podporováno a respektováno. (Pacnerová a kol., 2015)

Do oblastí, které jsou obsaženy v Programu rozvoje osobnosti, patří společenské chování (základy stolování, chování k ostatním, na úřadech), doprava, cestování (vyřizování jízdného, jízdní řády), úklid a údržba domácnosti (domácí práce), zdravý způsob života a nemoc (základy první pomoci, zdravotní pojištění, tišení nemoci), rodinná a sexuální výchova (výběr partnera, milenecké vztahy, rodičovství, těhotenství, péče o dítě, pohlavní choroby, pravidelné lékařské prohlídky), občanská výchova (pracovní smlouva, životopis, úřad práce, trvalé či přechodné bydliště, reklamace či stížnosti) a provoz domácnosti (základní vybavení domácností, výpis z katastru nemovitostí, náklady a příjmy domácnosti, rozpočet, placení služeb spojených s užíváním bytu, pronájem, podnájem, půjčky, stavební spoření, banky a účty). (Plachá, 2008)

Minimální preventivní program pro prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže má také své místo při práci s dětmi. Tento program vede děti a dospívající ke zdravému životnímu stylu, rozvíjí a podporuje je jejich sociální kompetence a posiluje zodpovědnost za vlastní chování. Mezi tematické okruhy patří zdravá výživa, zdravý

životní styl, závislosti, rodinná a sexuální výchova, občanská výchova, právní povědomí a bezpečnost a mezilidské vztahy. (Plachá, 2008)

Mezi aspekty, kterými jsou klienti dětských domovů často znevýhodněni, dle Prokopa a Prokopa patří neschopnost postarat se o sebe, ekonomická a sociální nejistota, nedostatek finanční, sociální a emocionální podpora, nedostatečná příprava na zaměstnání, negativní vliv na psychosociální vývoj či absence člověka, jenž by byl klientovi oporou. Problémy, se kterými se potýkají, lze shrnout do tří oblastí: sociální nepřipravenost, ekonomická nesamostatnost a chybějící emocionální podpora. (Prokop, Prokop, 2015)

Sociální nepřipravenost souvisí s obtížemi při hledání a udržení práce, s čímž souvisí absence samostatnosti při řešení životních situací. Ekonomická nesamostatnost se váže na hledání bydlení a možnosti jeho placení. A chybějící emocionální podpora souvisí s nedostatkem ochrany před biologickou rodinou nebo partou. (Běhounková, 2012)

Běhounková na základě analýzy výzkumů stanovila několik protektivních faktorů, které pomáhají dětem při vstupu do samostatného života:

- důvěrný vztah k pedagogickému či nepedagogickému pracovníkovi;
- motivace ke studiu a předprofesní přípravě;
- kontakty s lidmi mimo zařízení;
- podpora kontaktu s biologickou rodinou;
- získání praktických dovedností;
- dlouhodobá příprava na odchod;
- podpora samostatnosti;
- rozvoj sociálních dovedností či
- finanční podpora. (Běhounková, 2012)

Jeden z důležitých protektivních faktorů jsou vztahy v zařízení a ty mohou pozitivně ovlivnit dítě při odchodu ze zařízení a vstupu do samostatného života. Mohou napravit porušenou schopnost navazovat a udržet si pevné a zdravé vztahy. Nejedná se pouze o pedagogické pracovníky, ale i o pracovníky pomocného personálu. (Běhounková, 2012)

Pokud dítě setrvá v péči dětského domova i po dovršení plnoletosti, vyhotoví se mezi ním a zařízením smlouva o setrvání v péči dětského domova do ukončení přípravy na

povolání, která obsahuje podmínky ohledně setrvání jedince v péči zařízení. Zletilá nezaopatřená osoba se zavazuje k dodržování vnitřního řádu dětského domova a k poskytování přiznaných dávek státní sociální podpory. Jedinec má stejná práva jako zletilý občan České republiky, má právo zrušit dohodu o setrvání v péči dětského domova, může si plánovat svůj volný čas, jak sám chce, a rozhoduje o svých příjmech. Zařízení dětského domova se zavazuje, že vytvoří pro zletilou nezaopatřenou osobou podmínky, za kterých řádně ukončí přípravu na povolání. V případě, že jedinec opakovaně a závažně poruší vnitřní řád dětského domova, jeho pobyt bude ukončen. K ukončení pobytu dojde i v případě, kdy jedinec bude vyloučen ze studia, neboť tato péče je poskytována pouze do skončení přípravy na povolání. (Plachá, 2008)

Do přípravy dětí na samostatný život po odchodu z dětského domova se zapojují různé nadace či spolky svými projekty. Mezi projekty, jež podporuje nebo realizuje Nadace Terezy Maxové dětem, patří projekt „Accenture Academy“ podporující při přípravě a volbě budoucího povolání a projekt „To dáš!“ fungující jako sociální personální agentura (NTMd, 2024, online). Spolek Múzy dětem realizuje projekty jako „Život nanečisto“ obsahující tři interaktivní víkendové kurzy, „Korálky dětem“ zaměřující se na principy hospodaření a hodnotu peněz a „Patron“ vytvářející mladým mužům model pozitivního mužského vzoru (Múzy dětem, z.s., 2024, online). Takových projektů se realizuje více a mnoho dětských domovů se jich účastní.

Příprava na samostatný život by měla probíhat dlouhodobě a měla by se týkat všech věkových kategorií. Dítě v rodině je také připravováno průběžně a rodiče ho učí to, co bude potřebovat znát až se „postaví na vlastní nohy“. Každý jedinec potřebuje takovou přípravu a děti z dětského domova by neměly být výjimkou.

3.2 Následná podpora klientů po odchodu z dětského domova

Při odchodu z dětského domova je důležité hovořit nejen o přípravě, která je velmi podstatná, ale i o následné podpoře, která může někdy být klíčová pro úspěšný vstup do samostatného života. Následná podpora představuje pro odcházející klienty jistotu, že nejsou samy, mohou se na někoho obrátit a že se za nimi nezavřely všechny dveře.

Každé zařízení má zpracované postupy, jimiž se řídí při ukončování péče a přípravě na samostatný život. Vyhodnocuje potřeby dítěte pro samostatný život a snaží se o úspěšný přechod dítěte. Příprava probíhá v oblastech jako vzdělávání, zaměstnání, ubytování,

správa financí, možnosti finanční podpory, jednání s úřady nebo přístup ke zdravotním službám. Jedinec odcházející ze zařízení dostane seznam kontaktních míst a osob, které lze využít v náhlých či krizových situacích. Zařízení i po odchodu jedinci nabízejí následnou podporu a poradenství. (Pacnerová a kol., 2015)

Prokop a Prokop se domnívají, že státem garantovaný systém sociálních služeb není schopen přiměřeně reagovat na situaci klientů odcházejících z ústavní péče. Většinou je to z důvodů malé kapacity jednotlivých zařízení, nedostatku finančních zdrojů nebo absence konkrétního zařízení v určité lokalitě. Péči o osoby opouštějící zařízení ústavní výchovy z velké části zajišťují nestátní neziskové organizace jako nadace, nadační fondy nebo spolky ve spolupráci se zařízeními. (Prokop, Prokop, 2015)

Do projektů nebo služeb, které mohou být poskytovány klientům dětského domova, lze zahrnout odborné poradenství, doprovázení, ubytování, finanční pomoc, získání řidičského průkazu, pracovní a terapeutická dílna či zvýšení vzdělanosti. Takovýchto služeb je sice mnoho, ale jsou nepravidelně regionálně rozložené a jejich nabídka není koordinovaná. (Prokop, Prokop, 2015)

Mladí dospělí mají možnost využít takzvané startovací byty. Ty jsou součástí areálu dětského domova nebo jde o byty pronajímané městem za účelem začleňování dětí vyrůstajících v dětském domově do společnosti. (Plachá, 2008)

Následná podpora obsahuje několik typů služeb a mezi ně patří odborné poradenství, doprovázení, ubytování nebo finanční pomoc. **Odborné poradenství** nabízí jedincům informace týkající se sociálních vztahů, pracovního práva, právní ochrany, bydlení nebo sociálního zabezpečení. **Doprovázení** spočívá v podpoře při řešení běžných praktických situacích jako doprovázení na úřady, pomoc při hledání zaměstnání či ubytování nebo zprostředkování psychoterapeutické péče. **Ubytování** je službou sociální prevence, která se pokouší zabránit sociálnímu vyloučení jedinců opouštějící ústavní výchovu. Do služeb ubytování lze zařadit azylové domy, domy na půli cesty, centra sociální pomoci, intervenční centra či ubytovny. Každá forma ubytování poskytuje jiný druh služeb (Běhounková, 2012). Azylové domy nabízejí ubytování, sociální poradenství, doprovázení při zařizování osobních záležitostí, zprostředkování jiných služeb nebo ošacení (Obecně prospěšná společnost Sirius, online, 2024). Domy na půli cesty poskytují kromě ubytování také nacvičování dovedností pro život, podporu vzdělávání, zprostředkování kontaktu s odborníky, pomoc při zařizování osobních

záležitostí a podporu při hledání hodnotového systému. Následná podpora ve formě **finanční pomoci** se uskutečňuje prostřednictvím nadačních fondů nebo sociálních dávek. (Běhounková, 2012)

V této souvislosti stojí za zmínku selhávání mladých dospělých nebo vznik problémů, se kterými se potýkají po odchodu ze zařízení, neboť je to taky určitá součást následné podpory, která jim v takových situacích může být nápomocná.

Selhávání mladých lidí po odchodu ze zařízení zapříčiňují limity samotného dítěte anebo samotného zařízení. Limity dítěte vznikají z důvodu psychické deprivace, jež způsobuje například problematické sebehodnocení, emoční a vztahové problémy, poruchy chování nebo snížení motivace v oblasti vzdělávání nebo trávení volného času. Limity zařízení vedou ke stigmatizaci, izolovanosti a nepřipravenosti na samostatný život. Pro děti je zařízení ekonomická i sociální jistota, což po odchodu už nemají. Často si nedokáží představit, jak probíhá život mimo zařízení v souvislosti s bydlením, hledáním a udržením zaměstnání. (Běhounková, 2012)

Mezi problémy, s nimiž se jedinci setkávají po odchodu ze zařízení, je náhlá svoboda, se kterou se někdy těžko vypořádávají. Na jednu stranu cítí volnost, kdy mohou dělat, co je napadne, ale na druhou stranu existují u nich určité obavy a strach, co přijde. Nezvládnutí svobody obvykle zapříčiní špatná rozhodnutí, která mohou mít negativní dlouhodobé následky. Problémem jsou i určité předsudky a stigmatizace nebo nedostatek následné podpory. Nejedná se o nedostatek možností následné podpory, ale o to, že se jedinci setkávají spíše s pasivní nabídkou pomoci, kdy je nikdo aktivně nekontaktuje. Vystává otázka, proč oni sami si o pomoc neřeknou, když ji potřebují. Důvody jsou, že se bojí sobě i ostatním přiznat vlastní selhání a také se bojí odmítnutí, které může nastat. (Běhounková, 2012)

Na závěr teoretické části bakalářské práce se jeví jako příhodné zmínit doporučení veřejného ochránce práv, který během let 2019-2021 navštěvoval zařízení pro výkon ústavní výchovy. Ve zprávě kromě jiných doporučení doporučuje zařízením, aby se více zaměřili na přípravu. Zmiňuje se o důležitosti rozvoje samostatnosti a posilování dovedností a sebedůvěry. Každý den by měl být příležitostí pro to, aby dítě činilo volbu či rozhodnutí. Děti by měly být zapojovány do každodenních činností s ohledem na jejich individuální schopnosti. Jde především o to, aby se život v zařízení nelišil tolik od běžného života v rodině. (Veřejný ochránce práv, 2022)

4 Výzkumné šetření

Empirická část bakalářské práce je věnována kvalitativnímu výzkumnému šetření, které bylo realizováno prostřednictvím techniky polostrukturovaného rozhovoru vedeným s vychovateli dětského domova, jejichž délka praxe je minimálně dva roky.

4.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky

Cílem výzkumného šetření je zjistit, jak z pohledu vychovatelů probíhá příprava dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení. Stanovený výzkumný problém má následující znění: pohled vychovatelů na přípravu dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení.

Základem kvalitativního šetření je stanovení hlavní výzkumné otázky (HVO), jež zní: **Jak nahlíží vychovatelé dětského domova na přípravu dětí na samostatný život po odchodu ze zařízení?** Na hlavní výzkumnou otázku navazují dílčí výzkumné otázky (DVO), které jsou doplněny o teoretická východiska:

- **DVO1: Jakým způsobem probíhá příprava dítěte na vstup do života s ohledem na jeho věk?**

Běhounková (2012) je ve své přehledové studii toho názoru, že příprava na samostatný život v institucionální péči se dotýká dětí všech věkových kategorií. Dle její analýzy legislativních dokumentů a odborné literatury či výzkumů příprava u dětí do 15 let probíhá, ale spíše v rámci běžného chodu zařízení. U mladistvých a mladých dospělých 15 a výše je příprava více specificky zaměřena na osvojování dovedností a znalostí důležitých pro samostatný život. (Běhounková, 2012)

- **DVO2: Jaké faktory mohou ovlivnit děti při přípravě na samostatný život?**

Mezi protektivní faktory, které mohou pomoci jedincům při přechodu do samostatného života, patří mezilidské vztahy v dětském domově i mimo něj, dokončení přípravy na profesi, získání praktických dovedností, rozvoj sociálních dovedností nebo finanční podpora (Běhounková, 2012). Mezilidské vztahy mimo zařízení mohou zahrnovat rodinu, jejíž dysfunkce dle Paška (2008) je primárním důvodem umístění dítěte do dětského domova (Pašek, 2008).

- **DVO3: Jak vychovatelé pracují s tzv. syndromem ústavní závislosti?**

Dle Musila tzv. syndrom ústavní závislosti, kdy se klienti adaptují na umělé ústavní podmínky, které doprovázejí snížení schopností adaptace na civilní život, komplikuje rozvoj sociálních dovedností (Štenclová, 2021). Výzkum Prokopa a Prokopa (2015) v závěrech uvádí, že neúspěch v procesu osamostatňování může způsobit naučená pohodlnost či nárokování si (Prokop, Prokop, 2015).

- **DVO4: Jaké způsoby práce s dětmi užívají dětské domovy při přípravě na samostatný život?**

Výzkum Štenclové (2021) ukazuje, že mezi nejčastěji používané způsoby práce patří nastavení specifického režimu dítěti před odchodem, systematická setkání s dítětem, spolupráce s neziskovými organizacemi či spolupráce a komunikace s biologickou rodinou (Štenclová, 2021). Jako způsoby práce lze považovat rozvoj sociálních dovedností, preventivní programy nebo nácvikové programy (Běhouňková, 2012).

Následující tabulka představuje hlavní výzkumnou otázku, na níž navazují dílčí výzkumné otázky, které jsou transformovány do tazatelských otázek.

Tabulka 1 Transformační tabulka

Hlavní výzkumná otázka	Dílčí výzkumné otázky	Tazatelské otázky
HVO: Jak nahlíží vychovatelé dětského domova na přípravu dětí na samostatný život po odchodu ze zařízení?	DVO1: Jakým způsobem probíhá příprava dítěte na vstup do života s ohledem na jeho věk?	TO1: V jaké věku dítěte začíná příprava na život, který nastane po odchodu ze zařízení?
		TO2: Jak se liší přístup k dítěti ve věku 15 let a k dítěti, které má domov opustit v nadcházejícím roce v rámci přípravy?
		TO3: Jakou formu práce používáte v rámci přípravy na samostatný život s ohledem na věk?
	DVO2: Jaké faktory mohou ovlivnit děti při přípravě na samostatný život?	TO4: Jak podle Vás mohou ovlivnit přípravu na samostatný život vztahy mimo dětský domov?
		TO5: Jakým způsobem může biologická rodina ovlivnit dítě při přípravě na osamostatnění?

Hlavní výzkumná otázka	Dílčí výzkumné otázky	Tazatelské otázky
<p>HVO: Jak nahlíží vychovatelé dětského domova na přípravu dětí na samostatný život po odchodu ze zařízení?</p>	<p>DVO2: Jaké faktory mohou ovlivnit děti při přípravě na samostatný život?</p>	<p>TO6: Jak je to v případě vztahů s Vámi jako vychovateli, ovlivní děti v procesu osamostatňování to, jaký k Vám mají vztah?</p>
		<p>TO7: Jaké možnosti vzdělávání mají děti? Myslíte si, že je studium k něčemu motivuje?</p>
		<p>TO8: Jak probíhá trénování praktických dovedností (péče o vlastní osobu, o domácnost, slušné chování), jež jsou důležité pro samostatný život? Je podle Vás úspěšné?</p>
		<p>TO9: Jakým způsobem probíhá u dětí rozvoj sociální dovedností (schopnost komunikace, navazování mezilidských vztahů, řešení konfliktů)?</p>
		<p>TO10: Jak se děti učí hospodařit s penězi? Jsou podle Vás toho schopné po odchodu ze zařízení?</p>
		<p>TO11: Co myslíte, že nejvíce dítě ovlivní při přípravě na samostatný život?</p>
	<p>DVO3: Jak vychovatelé pracují s tzv. syndromem ústavní závislosti?</p>	<p>TO12: Jak často dochází podle Vás u dětí k naučené pohodlnosti, kdy si zvyknou na ústavní podmínky a nejsou připraveny vzít odpovědnost za svůj život?</p>
		<p>TO13: Jak se s naučenou pohodlností u dětí vypořádáváte?</p>
		<p>TO14: Existují nějaké rizikové skupiny, které jsou náchylnější k naučené pohodlnosti, případně jaké?</p>
	<p>DVO4: Jaké způsoby práce s dětmi užívají dětské domovy při přípravě na samostatný život?</p>	<p>TO15: Probíhá spolupráce se státními nebo neziskovými organizacemi? Týkají se některé spolupráce odchodu ze zařízení? Je podle Vás taková spolupráce důležitá?</p>
		<p>TO16: Spolupracuje se i s biologickou rodinou dítěte, popřípadě jak?</p>
		<p>TO17: Dochází k individuálnímu setkávání dítěte s vychovatelem, kde se může ptát na situaci po odchodu ze zařízení? Jak to probíhá?</p>
		<p>TO18: Jakým způsobem probíhá určitá prevence, která napomáhá předejít rizikovému chování po odchodu ze zařízení? Jak podle Vás taková prevence funguje?</p>
		<p>TO19: Je podle Vás příprava na samostatný život dostatečná? Vidíte nějaké oblasti, kde by se mohla vylepšit?</p>

4.2 Charakteristika sběru dat a výzkumného vzorku

Výzkumné šetření bakalářské práce bylo založeno na kvalitativní výzkumné strategii. Dle Gavory (2000) je hlavním cílem kvalitativního výzkumu „porozumět člověku, tedy

chápat jeho vlastní hlediska – jak on vidí věci a posuzuje jednání.“ Nejde o zobecňování informací, ale zjištění nových skutečností, které se v kvantitativním šetření získat nedají (Gavora, 2000, s. 32). Hendl (2008) uvádí, že „kvalitativní výzkum používá induktivní formy vědeckých metod, hloubkové studium jednotlivých případů, nejrůznější formy rozhovorů a kvalitativní pozorování“ (Hendl, 2008, s. 61).

Daný výzkum byl proveden formou polostrukturovaného rozhovoru. Miovský (2006) pokládá polostrukturovaný rozhovor za nejrozšířenější metodu rozhovoru, při níž si tazatel vytvoří pevně dané otázky, na které se bude účastníků rozhovoru ptát. Výhodou polostrukturovaného rozhovoru je možnost pokládat doplňující otázky. (Miovský, 2006)

Cílovou skupinou výzkumného šetření jsou vychovatelé dětského domova, jejichž praxe přesahuje dva roky. Výzkumný vzorek byl složen na základě samovýběru, kdy bylo potenciálním účastníkům výzkumu nabídnuto zapojit se a bylo na jejich volbě, zda nabídku přijmou či nikoli (Miovský, 2006). Výzkumný vzorek tvoří 5 informantů z jednoho dětského domova se sídlem ve Středočeském kraji, kde se rozhovory uskutečnily. Rozhovory probíhaly individuálně a byly nahrávány na mobilní zařízení. Informanti byli předem seznámeni s cílem výzkumu a informováni, jak bude rozhovor probíhat. Před samotným rozhovorem informanti podepsali informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru, který se týkal také anonymity získaných dat a osob v nich zmíněných. Z toho důvodu jsou informanti označováni jako Vychovatel(ka) A-E. Přehled informantů je vyobrazen v následující tabulce.

Tabulka 2 *Přehled informantů*

Informant	Délka praxe	Počet dětských domovů, kde pracoval/a
Vychovatelka A	24 let	1
Vychovatel B	3 roky	1
Vychovatelka C	7 let	1
Vychovatelka D	30 let	1
Vychovatelka E	25 let	1

4.3 Analýza výsledků výzkumného šetření

Získaná data byla po transkripci rozhovorů zpracována metodou otevřeného kódování, kdy se v datech lokalizují určitá témata a přiřadí se k nim označení, tedy „kódy“. Kódovat lze slovo, větu, odstavec či celý text. Lokalizovaná témata se určitým

způsobem vztahují k daným výzkumným otázkám. Během analýzy dat dochází ke vzniku obecnějších kategorií obsahující určené kódy. (Hendl, 2008)

Na základě provedeného kódování byly tedy vytvořeny kategorie obsahující nejčastěji vyskytované kódy v odpovědích provedených rozhovorů. Přehled kategorií a k nim patřících kódů je obsažen v následující tabulce. Text této podkapitoly je rozdělen dle vytvořených kategorií a obsahují analýzu získaných odpovědí v provedených rozhovorech.

Tabulka 3 *Přehled kategorií a kódů*

Kategorie	Kódy
Příprava na samostatný život s ohledem na věk	od začátku, startovací byt, důraz před odchodem, stupňování požadavků, rozumové schopnosti
Mezilidské vztahy	dobří i špatní kamarádi, získávání poznatků, dysfunkce rodiny, návštěvy u rodiny, výběr mentora, předání zkušeností
Vzdělávání a rozvoj dovedností	využití možností, každodenní záležitost, nenásilná forma, minimální úspěšnost, rodinné hospodaření
Závislost na ústavních podmínkách	přepečovanost, nejsi na hotelu, návrat domů
Spolupráce dětského domova s vnějšími subjekty	nadace a projekty, pomoc po odchodu, nezájem rodiny, propustky domů
Pomoc a prevence před odchodem ze zařízení	vyplynutí ze situace, součást výchovy, preventivní programy, ponaučení jedince

Kategorie Příprava na samostatný život s ohledem na věk

Příprava na samostatný život s ohledem na věk je kategorie spadající pod první dílčí výzkumnou otázku: **Jakým způsobem probíhá příprava dítěte na vstup do života s ohledem na jeho věk?**

Kategorie obsahuje kódy: **od začátku, startovací byt, důraz před odchodem, stupňování požadavků, rozumové schopnosti.**

Většina informantů se shoduje na tom, že příprava na samostatný život po odchodu z dětského domova by měla začínat nebo spíše začíná od té chvíle, co je dítě do zařízení umístěno. Příprava probíhá průběžně po celou dobu pobytu a informanti to přirovnávají k přípravě, která probíhá v rodině. Vychovatelka C vypovídá, že se musí začít s přípravou od začátku, protože „*se dohání to, co bylo zanedbaný většinou v rodině.*“ Důležité je, aby si zvykly co nejdříve na to, co je důležité znát do budoucího

samostatného života. Konkrétně Vychovatelka E souhlasí s tím, aby „*se zapojovaly do takových běžných činností jako v rodině. (...) pomalinku, aby se naučily, jako se samy postarat o své ošacení, o své hračky, uklízet si. Potom třeba i drobný práce v kuchyni, já nevím, utírání nádobí, pak když jsou starší, oškrábat brambory.*“

Odlišnost přístupu k dětem s ohledem na věk vidí v nástupu do startovacích bytů, které má dětský domov k dispozici. Dítě do něj může nastoupit již v 16 letech a zůstat tam až do svého odchodu ze zařízení. Tam se samo stará o úklid, nákup potravin či o ošacení. Vychovatelé tam pouze docházejí a kontrolují ho. Pokud dítě potřebuje, tak může dojít za nimi, když si s něčím neví rady. Proto je na přípravu na budoucí život kladen větší důraz před odchodem, aby se dítě dokázalo o sebe postarat ohledně bydlení, zaměstnání nebo pochůzek na úřadech, jak zmiňuje Vychovatelka D ve své odpovědi.

Formu práce s dětmi s ohledem na jejich věk v rámci přípravy na samostatný život informanti nijak jednoznačně neodlišují. Tři informanti hovoří o postupném stupňování požadavků na dítě s ohledem na jeho věk v rámci běžných činností spojených s domácími pracemi. Vychovatelka C zdůrazňuje rozdíl s ohledem na věk dětí takto: „*U těch menších je to samozřejmě formou hry, to je základ. (...) U těch dospívajících potom spíš nápodobou, používáním v rámci prevence skutečných případů, aby věděli kladný případy, aby věděli i ty záporný.*“ Většina informantů též zmiňuje, že nezáleží pouze na věku dítěte, ale především na rozumových schopnostech nebo psychickém zatížení. Rozumové schopnosti mohou být ukazatelem, jakou činnost jim vychovatel zadá, aby to zvládly.

Kategorie Mezilidské vztahy

Kategorie Mezilidské vztahy náleží pod druhou dílčí výzkumnou otázku: **Jaké faktory mohou ovlivnit děti při přípravě na samostatný život?**

Kategorie zahrnuje kódy: **dobří i špatní kamarádi, získávání poznatků, dysfunkce rodiny, návštěvy u rodiny, výběr mentora, předání zkušeností.**

Všichni informanti při otázce na vliv vztahů mimo dětský domov zmiňují vliv rodiny. Při dotazu na vrstevníky připouští, že určitý vliv mohou mít i vrstevníci, které potkávají ve škole, na zájmových kroužcích nebo v prostředí mimo zařízení. Na děti mají vliv dobří i špatní kamarádi z běžných rodin, se kterými se setkávají. Dle Vychovatele B: „*Setkávají se vlastně s dětma běžných rodin a vidí, jak to vlastně funguje.*“ Děti

z dětského domova od ostatních vrstevníků mohou zjišťovat, jak to v rodinách platí, a něco pochytit, avšak i ty špatné věci. Získávání poznatků potvrzuje Vychovatelka E: *„Některý ty děti jsou z normálně fungujících rodin, tak pakliže tam třeba u toho dítěte získají nějaký poznatky, jak to třeba u nich v rodině funguje. A pak se ale můžou stýkat s vrstevníkem, který naopak sami nežijou úplně spořádaně.“* Avšak dodává, že je těžké posoudit nějaký vliv vrstevníků.

Jak již bylo zmíněno, tak informanti se shodují, že rodina má velký vliv, především špatný. Neboť dle Vychovatelky C, kdyby to v rodině fungovalo, tak jak má, tak by ty děti nebyly v dětském domově, z čehož je patrné, že většina dětí byla umístěna do tohoto zařízení z důvodu dysfunkce rodiny. S čímž souhlasí i Vychovatelka D, která dodává, že na vztahu dítěte s rodinou lze dětem ukázat, co je dobře a co by být nemělo. Jako klíčový vliv rodiny vidí informanti v občasných návštěvách dětí u svých biologických rodin, kdy dítě vidí, jak to doma funguje. To, co se děti učí v dětském domově, během návštěvy u rodiny nepoužívají a lehce na to zapomínají. Vychovatelka D v souvislosti s tímto podotýká: *„... když dítě vidí, že jeho veškeré přibuzenstvo se dokáže obejít bez vzdělání a bez pořádné práce, protože žijí ze sociálních dávek, tak je strašně těžký potom tady to dítě motivovat k tomu, aby se dobře učilo, aby se dobře připravovalo na zaměstnání, (...) protože vidí, že to funguje bez toho.“* Většina v takových situacích pociťuje, že jejich snažení přijde vniveč, neboť po návratu od biologické rodiny musí „začít znovu“. Avšak je důležité zmínit, že takový přístup rodiny není pravidlem a že se najdou rodiče, které umístění dítěte donutí se sebou něco dělat a snažit se na dítě působit hlavně pozitivně, například aby neopakovalo stejné chyby.

I když se tazatelské otázky zaměřovaly na vztahy mimo dětský domov, dva informanti zmiňují vliv starších dětí v prostředí dětského domova, kdy dochází k nápodobě jejich chování dětmi mladšími. Jedná se o napodobování chování, které není úplně vítané.

V rámci této kategorie stojí za zmínku i vztah vychovatelů k dětem a jejich vliv. Informanti nejsou schopni přesně identifikovat svůj vliv na děti a je pro ně těžké ho zhodnotit. Vychovatelka D zdůrazňuje, že je důležité vytvořit si určité citové pouto, které může být zárukou získání důvěry dítěte, jež může potom lépe přijímat rady od vychovatele a brát ho jako kladný příklad. To samé si myslí Vychovatelka C, která to nazývá jako výběr mentora: *„řekla bych, že si tady vyberou nějakého svého mentora,*

s kým se cítí nejlíp, komu potom si vylévají srdce (...) ke komu má chuť se chodit jako svěřovat.“ Děti v dětském domově potřebují někoho, na koho se mohou obrátit v případě problémů nebo když si potřebují popovídat, stejně jako děti v běžné rodině. Role vychovatele souvisí i s předáváním zkušeností. Dva informanti zdůrazňují, že se snaží dětem něco předat, aby s něčím do toho samostatného života šly. Předání zkušeností se může týkat zájmů samotného vychovatele. Vychovatelka A vypovídá: „snažíme se jim předat to, co my rádi děláme (...) snažíme se jim to vtisknout, ať už jsou to nějaké rukodělné činnosti nebo sportovní činnosti.“ Dodává, že pokud děti chtějí a spolupracují, tak si z toho něco mohou odnést a využít to v budoucnosti. Vychovatel B zmiňuje, že je příhodné, když jako vychovatel ukáže nějakou svou zálibu a seznamuje ji s dětmi. Upozorňuje na to, že některé dítě je tomu otevřené a může mu to něco dát, ale některé dítě to ani nechce vnímat. Vychovatelka E pozoruje svůj vliv, když se jí ozývají bývalí klienti dětského domova a oceňují to, co je naučila, což ji v její práci povzbuzuje.

Kategorie Vzdělávání a rozvoj dovedností

Kategorie Vzdělávání a rozvoj dovedností spadá pod druhou dílčí výzkumnou otázku:

Jaké faktory mohou ovlivnit děti při přípravě na samostatný život?

Do kategorie patří kódy: **využití možností, každodenní záležitost, nenásilná forma, minimální úspěšnost, rodinné hospodaření.**

Děti v dětském domově mají stejné možnosti vzdělávání jako děti v běžné rodině. Záleží pouze na nich, zda ty možnosti chtějí využít nebo ne. Většina informantů se shoduje na tom, že děti o studium nemají příliš zájem a nestojí o využití možností jim nabízených. Podle Vychovatelky E děti považují školu za nutné zlo, které musí nějakým způsobem přetrpět. Dodává: „*Oni tam prostě tu motivaci, jakože musím se učit, mít hezký známky, abych mohl jít na školu, na kterou chci, aby ze mě něco bylo, to jako tydlety děti bohužel nemaj.*“ Vychovatelka A podobně podotýká, že děti nevidí to, co by jim mohlo vzdělání přinést. V souvislosti se vzděláváním opět vyvstává téma rodiny. Tři informanti se shodli, že když dítě vidí v rodině, že není nutné mít vzdělání nebo zaměstnání, nemá motivaci k tomu se vzdělávat. Děti nemají představu o své budoucnosti, kde by vzdělání mohlo hrát velkou roli. Avšak ne všechny děti projevují nezájem o studium. Někteří se opravdu chtěli vyučit, vyučili se a dělají to, co je baví. Nutno dodat, že takových dětí je dle Vychovatelky E a Vychovatele B bohužel málo.

Pokud jde o rozvoj a trénování praktických dovedností, tak všichni informanti vypovídají, že je to každodenní záležitost a snaží se při každé příležitosti s dětmi praktické dovednosti trénovat. Někteří informanti to srovnávají s tím, co se dělá normálně v rodinách, to znamená základní hygienické návyky, úklid, příprava do školy, domácí práce. Vychovatelka D si myslí, že takové činnosti jim pomáhají do budoucna, že vědí, co a jak dělat. Avšak přiznává, že trošku chybí mužský vzor pro děti, neboť se v dětském domově nachází více žen než mužů, takže práce jsou více zaměřené na ty „ženské“ činnosti. Když se hovoří o udržení těchto návyků a úspěšnosti jejich trénování, Vychovatelka C připouští, že to funguje, dokud jsou pod vlivem vychovatelů a jakmile se ocitnou v rodinném prostředí, například jsou děti na propustce doma, tak na tyto věci zapomínají a po návratu do zařízení se jim vše musí připomínat.

Rozvoj sociálních dovedností dle informantů probíhá přirozenou cestou. Probíhá při běžných činnostech, ve škole či na vycházce. Vychovatelka E zmiňuje společně strávený čas, kdy si povídají, hrají si nebo něco dělají, přičemž probíhá nenásilná forma práce na rozvoji sociálních dovedností. Podle ní nemá smysl vzít si dítě stranou a něco do něj vtoukat, neboť stejně neudrží pozornost dlouho. Pomoc při rozvoji sociálních dovedností vidí Vychovatelka A v podpoře sponzorů, díky kterým děti mají k dispozici různé aktivity jako návštěvy divadel nebo kin. Akce od sponzorů uvádí i Vychovatelka C, která mezi ně zahrnuje i setkávání dětí s jinými dětmi z dětských domovů. Dále zmiňuje i působení školy: „... *preventivní programy se vlastně zaměřují na tu komunikaci, protože díky sociálním sítím, na kterých děti sedí, tak ta komunikace face to face vážně, takže tohle všechno se probírá a cvičí.*“

Klíčovou dovedností, se kterou je dobré vstupovat do samostatného života, je hospodaření s penězi. Dětem z dětského domova je to těžké vstřípit a informanti mají za to, že většina dětí po odchodu ze zařízení není schopná s penězi hospodařit a jejich snaha má minimální úspěšnost. A to i přesto, že mají v zařízení možnost pracovat nejen s osobními financemi ve formě kapesného, ale také s rozpočtem rodinné skupiny, kdy si děti mohou vyzkoušet, jak funguje rodinné hospodaření. Každá rodinka dostane peníze na celý měsíc a musí s nimi vystačit. Za tyto peníze se nakupuje drogerie, oblečení, školní pomůcky a potraviny na víkend, protože si každou neděli vaří sami. Ohledně kapesného, tak podle Vychovatele B některé děti si kapesné šetří, kdy si za to chtějí koupit něco dražšího, avšak některé naopak ho hned utratí především za nějaké pochutiny. Dále dodává: „*Říkáme jim, že vlastně nic není zadarmo, že všechno stojí*

peníze (...) když se koupou, zastavujte vodu, voda je prostě drahá...“, což potvrzuje Vychovatelka C, která se snaží, aby děti měly úctu k věcem a aby pochopily, že věci se dají koupit i levně a vydrží jim. V zařízení dochází také k besedám na téma finanční gramotnosti díky spolupráci s bankami, což informanti vítají a myslí si, že dětem to může mnoho dát.

Kategorie Závislost na ústavních podmínkách

Závislost na ústavních podmínkách je kategorie, která se vztahuje ke třetí dílčí výzkumné otázce: **Jak vychovatelé pracují s tzv. syndromem ústavní závislosti?**

Pod kategorií spadají kódy: **přepečovanost, nejsi na hotelu, návrat domů.**

Určitou závislost dětí na ústavních podmínkách přiznává většina informantů, kdy děti nejsou schopné samy vzít za sebe odpovědnost a žít samostatný život bez kontroly dětského domova. Vychovatelka D nazývá problém s naučenou pohodlností dětí pojmem „přepečovanost“, což následně vysvětluje: *„Ale ty děti, když to řeknu jinak, mají v podstatě denním plánem, denním režimem nakázáno, v kolik hodin budou jíst, v kolik hodin se půjdou pomalu, když to přeženu, vyčůrat. Ted' se půjdete učit, ted' se půjdete nasvačit, ted' jdeme do školky pro ostatní děti (...) jsou přeorganizovaný.“* Děti mají určitý řád, kterého se musí držet, a když si mají organizovat svůj volný čas, tak toho nejsou schopni bez pomoci sociálních sítí. Vidí problém i v množství dětí ve skupině, kdy je těžké se každému věnovat individuálně. Dle Vychovatele B mají v dětském domově řád a povinnosti, znají to pouze z něj a nemají žádnou představu o životě venku. Uvádí příklad dívky, která po odchodu nedokázala samostatně fungovat a pomáhala jí sociální pracovnice a pracovnice z domu na půli cesty.

Některé děti v dětském domově dle Vychovatele B a Vychovatelky E mají za to, že něco nemusí a že to za ně udělá někdo jiný. Avšak musí jim ukázat, že tam existuje nějaký řád, bez kterého to nefunguje. Vychovatelka E se to snaží řešit: *„... ukázat jim, že takhle ne, ty tady nejseš na hotelu, ty jako musíš trošičku se zapojit prostě, protože tady žijeme společně, takže musíme něco vytvářet, že jo, no ale jako ne, ne vždycky se to daří.“* Pokouší se dětem vštípit, aby se snažili, protože to dělají pro sebe a nemůžou očekávat, že se vždy najde někdo, kdo to za ně udělá.

Dva informanti uvádějí, že některé děti v dětském domově jen čekají na návrat domů, až se vrátí zpátky do rodiny. Jsou vytrženy z rodiny a v zařízení jen přežívají. Nezajímá

je škola, práce nebo budoucnost mimo rodinu a dětský domov. Opět vyvstává téma rodiny, která má na děti obrovský vliv a Vychovatelka C to vidí ze své zkušenosti takto: „... oni to nechtějí přijmout. Oni jsou v tom podporovaný i rodinou dopředu. „To jsou všechno nesmysly, co vám tam vykládají, buďte tam, a hlavně ať vás vezmou co nejvíc na vejlety, ať vám koupěj nejdražší věci, (...) Od toho tam jsou, aby se oni o vás postarali. Až budete velký a budete chodit do práce, tak si vás vezmeme domů.““

Kategorie Spolupráce dětského domova s vnějšími subjekty

Kategorie Spolupráce dětského domova s vnějšími subjekty náleží pod čtvrtou dílčí výzkumnou otázku: **Jaké způsoby práce s dětmi užívají dětské domovy při přípravě na samostatný život?**

Kategorie obsahuje kódy: **nadace a projekty, pomoc po odchodu, nezáměr rodiny, propustky domů.**

Součástí této kategorie je konkrétně spolupráce dětského domova se státními a nestátními organizacemi a s biologickou rodinou. Informanti nejčastěji zmiňují spolupráce s určitými nadacemi. Jde o nadace a projekty, které dětem napomáhají pomocí projektů během pobytu, ale i při startu do samostatného života. O pomoci nadací s přípravou na samostatný život hovoří Vychovatelka A: „*Máme nadace, které nám pomáhají se startem do života, takže jezdí děti už vlastně v šestnácti letech se připravovat na takový ten budoucí život v rámci projektů, kde se učí hospodařit, komunikaci a socializaci.*“ Dále nadace pomáhají i s bydlením po odchodu dětí z dětského domova, s čímž pomáhá i město. Vychovatelka D jmenuje konkrétní nadace jako jsou „*Společné kroky*“ a „*Srdce na dlaní*“ a považuje to za velkou pomoc, hlavně pro děti nad patnáct let, kdy stráví týden o velkých prázdninách na různých praxích a aktivitách. S ohledem na pomoc po odchodu Vychovatelka E poznamenává, že spousta dětí o tu následnou pomoc nestojí, protože se vrací k biologické rodině.

Spolupráce dětského domova s biologickou rodinou určitým způsobem probíhá. Dětský domov pravidelně každý čtvrtrok informuje biologickou rodinu o zdraví dítěte a o prospěchu ve škole. Rodiče mohou své děti navštěvovat, telefonovat jim nebo něco poslat. O informovanosti rodičů hovoří Vychovatel B, a to v rámci odchodů z dětského domova, kdy je rodičům sděleno, že dítě bude odcházet ze zařízení. Pokud jde o zájem rodiny o dítě, tak tři informanti připouští určitý nezáměr rodiny, neboť rodiče se

nezajímají o to, jak se dítěti daří ve škole nebo v osobním životě. Vychovatelka E k tomu uvádí: „... jako je na nich vidět, že jim to prostě takhle vyhovuje, děti tady mají uklizený a přijdou občas se na ně podívat. Když mají peníze, tak jim koupí nějaký sladkosti a tím to mají odbytý.“ Většina informantů zmiňuje ve spojitosti se spoluprací s biologickou rodinou propustky domů, což je především o prázdninách. Pro rodiče je lepší, když si dítě vezmou na měsíc na propustku, než aby za ním jezdili na návštěvu. Vychovatelka A dodává, že když mají dítě celý měsíc doma, tak mají nárok na přídatky, což je určitý příjem pro tu rodinu. Dle Vychovatelky C vše záleží na dané rodině, kdy s některou se dá spolupracovat, ale s některou vůbec, protože nechce. Také podotýká: „Snažíme se všichni komunikovat, ale ono je to těžký.“

Kategorie Pomoc a prevence před odchodem ze zařízení

Pomoc a prevence před odchodem ze zařízení je kategorie vztahující se ke čtvrté dílčí otázce: **Jaké způsoby práce s dětmi užívají dětské domovy při přípravě na samostatný život?**

Ke kategorii náleží kódy: **vyplnutí ze situace, součást výchovy, preventivní programy, ponaučení jedince.**

Individuální setkávání s dítětem, kde by se mohlo zeptat na situaci, která může nastat po odchodu ze zařízení, není řízené. Většinou to záleží na dítěti a vyplnutí ze situace. Vychovatelka C zmiňuje, že když děti chtějí, tak se přijdou zeptat, ale některých dětí je potřeba se ptát a mluvit s nimi, protože nejsou schopné vidět budoucnost a nepřemýšlí o ní. To samé potvrzuje Vychovatelka A: „*My se spíš snažíme pracovat sami s tím dítětem a nabízet mu nějaký možnosti alternativy (...) hledáme prostě cesty.*“ Individuální přístup se považuje za výhodný, což si myslí i Vychovatelka D, neboť jsou děti více otevřené a nebojí se říct, čeho se obávají a s čím potřebují pomoci. Vychovatelka E podotýká, že dětem je vždy k dispozici, když si potřebují o něčem pohovořit: „... *ty děti vědí, že kdykoliv za mnou můžou přijít, že si na ně udělám čas, že si tady sedneme, ostatním dětem řeknu, ať jdou dělat něco (...) a můžem si tady klidně hodinu povídat.*“ Nutno dodat, že každé téma může souviset se situací po odchodu ze zařízení, ať se jedná o vztahy, školu nebo vaření.

V rámci prevence rizikového chování, kterého se mohou děti dopouštět během pobytu i po odchodu ze zařízení, většina informantů uvádí, že určitá prevence probíhá při

běžných situacích a bere se jako součást výchovy. Vychovatel B zmiňuje prevenci probíhající ve školách a prevenci ve formě setkání s člověkem, který prošel dětským domovem: „*Občas přijede člověk, který si vlastně prošel dětským domovem (...) spadnul na to dno a vyškrábal se zase nahoru a děti vlastně seznamuje s tím životem, který vlastně vedl a dává jim na svět takovej návod, jak prostě na to dno nespadnout.*“ Informanti hovoří i o nadacích a neziskových organizacích, které mají určité preventivní programy, jež se týkají například protidrogové prevence, sexuální výchovy nebo finanční gramotnosti. Vystává otázka, jestli dojde k ponaučení jedince, co by měl a neměl dělat. Zda si z prevence nebo konkrétně z preventivních programů od odborníků děti něco odnesou a ponaučí se, je věc individuální. Jak uvádí Vychovatelka A, tak vychovatelé se opravdu snaží: „... *snažíme se prostě těm dětem dát, co můžeme a co je v našich silách (...) a teď už zase samozřejmě záleží na tom každým jedinci, co si z toho odnesl.*“ Také Vychovatelka C podotýká: „... *veškerá snaha se cení a uvidíme, co se v nich uloží.*“

4.4 Shrnutí výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak vychovatelé dětských domovů nahlíží na přípravu na samostatný život po odchodu ze zařízení. Pro zodpovězení cíle byla stanovena hlavní výzkumná otázka, na níž navazují čtyři dílčí výzkumné otázky, na jejichž základě bylo vytvořeno devatenáct tazatelských otázek.

Šetření probíhalo formou polostrukturovaného rozhovoru s pěti vychovateli dětského domova, jejichž praxe činí minimálně dva roky. Získaná data byla zpracována pomocí otevřeného kódování a vytvoření kategorií. Analýza výsledků výzkumného šetření se nachází v podkapitole 4.3, kde je rozčleněna podle určených kategorií. Následující text se zaměří na vyhodnocení dílčích výzkumných otázek výzkumného šetření.

První dílčí výzkumná otázka „*Jakým způsobem probíhá příprava dítěte na vstup do života s ohledem na jeho věk?*“ se snaží zjistit, jak se liší přístup vychovatelů při přípravě na samostatný život s ohledem na věk dítěte. K první dílčí výzkumné otázce se vztahuje kategorie „*Příprava na samostatný život s ohledem na věk*“. Nutno říci, že daná příprava na budoucí život dětí začíná už při jejich nástupu do dětského domova. Většina informantů se shoduje na tom, že taková příprava by měla probíhat stejně jako v běžné rodině. Přístup k dětem se začíná odlišovat v té době, když dítě starší šestnácti let

nastupuje do startovacího bytu, kde je více samostatné, a vychovatelé pouze příležitostně dochází a kontrolují, jak se mu daří nebo jestli něco nepotřebuje. Forma práce s dětmi se nijak zvláště neliší, pouze dochází ke zvyšování požadavků v rámci běžných domácích prací, avšak informanti se domnívají, že nezáleží jenom na věku, ale i na rozumových schopnostech dítěte.

Druhá dílčí výzkumná otázka „Jaké faktory mohou ovlivnit děti při přípravě na samostatný život?“ se zaměřuje na to, co nebo kdo může ovlivnit dítě, když se v dětském domově připravuje na budoucí život. Pod druhou dílčí výzkumnou otázku patří kategorie „Mezilidské vztahy“ a „Vzdělávání a rozvoj dovedností“. Všichni informanti mají stejný názor na to, že děti v dětském domově nejvíce ovlivňuje jejich biologická rodina. Jedná se většinou o negativní vliv buď před umístěním do zařízení, nebo během návštěv, kdy děti jezdí domů na propustku. Roli v tom hraje i genetická stránka nebo stupeň intelektu. Určitý vliv mají i vrstevníci, ať už ve škole nebo přímo v dětském domově, který ovšem nemusí být vždy dobrý. Vztah k vychovatelům může pomoci při rozvoji dovedností, které může dítě upotřebit v budoucnu, avšak je důležité, aby vzniklo určité pouto mezi dítětem a vychovatelem z důvodu získání jeho důvěry, což může vést k pozitivnímu ovlivňování. Možnosti vzdělávání, které jsou stejné jako pro děti z běžných rodin, většinou děti nevyužívají, protože nemají jasnou představu o své budoucnosti, kdy by se jim to vzdělání mohlo opravdu hodit. Získávání praktických a sociálních dovedností může děti dobře připravit na budoucí život. Informanti si myslí, že pokud jde o praktické dovednosti, tak je důležité, aby to těm dětem někdo stále připomínal, což se týká i dovednosti hospodařit s penězi, kterou většina dětí po odchodu ztrácí.

Třetí dílčí výzkumná otázka „Jak vychovatelé pracují s tzv. syndromem ústavní závislosti?“ se zabývá závislostí dětí na ústavní podmínky, kdy si děti na ně zvyknou a po odchodu ze zařízení nejsou schopny vzít odpovědnost za svůj život. Ke třetí dílčí výzkumné otázce náleží kategorie „Závislost na ústavních podmínkách“. Děti z dětského domova jen těžko berou zodpovědnost za svůj život po odchodu ze zařízení. Buď stále spoléhají na pomoc druhých, kdy se jedná o různé doprovodné organizace, nebo počítají s tím, že se vrátí domů a tam nebudou muset nic řešit. Jeden z informantů zmínil pojem přepečovanost, kdy na děti působí určitý řád, který musí dodržovat, a potom nejsou ani schopné samy organizovat svůj čas. Pracovat s tím, že na děti působí daný řád dětského domova, který jim ani neumožňuje se nějak osamostatňovat, tak je

těžké se vypořádávat se syndromem ústavní závislosti. Vychovatelé se snaží děti zapojovat do každé činnosti, aby věděly, že každý v rodinné skupině se musí podílet na jejím fungování a že to dělají i pro sebe.

Čtvrtá dílčí výzkumná otázka „Jaké způsoby práce s dětmi užívají dětské domovy při přípravě na samostatný život?“ se snaží zjistit, zda dětský domov využívá spolupráci se státními a neziskovými organizacemi či spolupráci s rodinou nebo zda praktikuje systematické setkávání s dítětem, kde se s ním řeší situace po odchodu ze zařízení. Pod čtvrtou dílčí výzkumnou otázku patří kategorie „Spolupráce dětského domova s vnějšími subjekty“ a „Pomoc a prevence před odchodem ze zařízení“. Pokud se jedná o neziskové organizace, tak informanti nejvíce zmiňují nadace a jejich projekty, které napomáhají při začleňování dětí do společnosti, při hledání bydlení po odchodu ze zařízení nebo při prevenci rizikových jevů, které se mohou projevit během pobytu v zařízení nebo po odchodu z něj. V rámci státních subjektů se hovoří o pomoci města při zprostředkování bydlení a práce sociálních pracovníků s dětmi. K systematickému setkávání s dítětem v dětském domově nedochází, vychovatelé spíše čekají, až dítě přijde samo s nějakým problémem, nebo když něco vyplyne ze situace, která se zrovna děje. Když řeší s dětmi nějaký problém týkající se například odchodu ze zařízení, tak je dle nich výhodnější individuální setkávání, kdy to dítě je otevřenější a nebojí se říct, co ho trápí.

Vyhodnocení hlavní výzkumné otázky „Jak nahlíží vychovatelé dětského domova na přípravu dětí na samostatný život po odchodu ze zařízení?“ souvisí se subjektivním pohledem informantů, se kterými byly rozhovory vedeny. Jak již bylo zmíněno v této podkapitole při vyhodnocování druhé dílčí výzkumné otázky, tak vychovatelé mají pocit, že velký vliv na děti má jejich biologická rodina. Příprava dětí na samostatný život probíhá dostatečným způsobem, kdy se vychovatelé snaží předat vše, co mohou, aby děti žily takovým způsobem, kdy nebudou na někom závislé. Z jejich zkušenosti však vyplývá, že jejich vliv na děti se „tluče“ s vlivem té biologické rodiny. Jde jim především o to, že většina dětí je umístěna z důvodu nefungující rodiny, a přesto ta rodina má velké slovo v životě toho dítěte. Vychovatelé si nemyslí, že by mělo dojít k přerušení kontaktu s biologickou rodinou, ale jde jim o větší kontrolu nad sanací rodiny, která by měla probíhat pod dohledem státu.

Závěr

Cílem bakalářské práce s názvem *Příprava dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení* bylo teoreticky popsat problematiku ústavní výchovy s akcentem na dětský domov, charakterizovat děti, jež jsou umístěny v dětském domově, a přiblížit přípravu dětí na samostatný život. Současně jejím cílem bylo zjistit pohled vychovatelů dětského domova na přípravu dětí na samostatný život po odchodu ze zařízení. Cíl bakalářské práce lze dle autorky pokládat za splněný.

Problematiku náhradní výchovy přibližuje první kapitola, kde ji definuje a rozděluje do dvou základních forem, ústavní péče a náhradní rodinné péče. Zvláštní pozornost je v první kapitole věnována ústavní výchově, kde je uveden proces umisťování dítěte do ústavní výchovy, její konkrétní zařízení a podrobnější definování dětského domova, kde je zmíněno, že v současné době převažují dětské domovy rodinného typu.

Druhá kapitola se zabývá charakteristikou dětí pobývajících v dětském domově, kdy je nutno říci, že neexistuje žádná univerzální charakteristika těchto dětí. Děti umístěné v dětském domově může však spojovat několik jevů. V první řadě se jedná o nefungující rodinu, která bývá primárním důvodem umístění dětí do zařízení. Dalším spojujícím faktorem dětí v dětském domově mohou být rizika ústavní výchovy, kam lze zařadit především psychickou deprivaci a hospitalismus, který někdy nese název syndrom ústavní závislosti, kdy se jedinec dobře adaptuje na ústavní podmínky, a potom se v souvislosti s tím špatně adaptuje na civilní život.

Třetí a zároveň poslední teoretická kapitola se zaměřuje na proces odchodu klientů ze zařízení, kde zmiňuje pojem osamostatnění, což je důležitá fáze v životě každého člověka, kdy se „postaví na vlastní nohy“. Avšak kapitola věnuje pozornost především přípravě na samostatný život po odchodu ze zařízení s ohledem na téma práce. Vyzdvihuje potřebu rozvoje praktických a sociálních dovedností, pozitivních vzorů a zpětné vazby. V neposlední řadě zmiňuje důležitost Programu rozvoje osobnosti a Minimálního preventivního programu, se kterými se v souvislosti s dětmi v dětském domově také pracuje. Na konci kapitoly se řeší následná podpora klientů po odchodu z dětského domova, kam lze zařadit odborné poradenství, doprovázení, finanční pomoc a ubytování ve formě azylových domů či domů na půli cesty.

Poslední kapitola je věnována výzkumnému šetření. Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak z pohledu vychovatelů probíhá příprava dětí z dětského domova na

samostatný život po odchodu ze zařízení. Šetření bylo realizováno prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pěti vychovateli dětského domova s délkou praxe minimálně dva roky. Před provedením rozhovorů byla stanovena hlavní výzkumná otázka a čtyři dílčí výzkumné otázky. Rozhovory byly vyhodnoceny formou otevřeného kódování a stanovením kategorií.

Z analýzy výsledků výzkumného šetření lze vyvodit, že role vychovatele při přípravě dětí na samostatný život je důležitá. Vychovatelé se snaží být dobrým vzorem a naučit děti základní návyky ve formě praktických a sociálních dovedností. Ať už se jedná o rozvoj dovedností nebo prevenci, tak k tomu dochází v běžných situacích a nenásilnou formou. Důležitým mezníkem je role biologické rodiny, která má stále velké slovo, a ne zrovna pozitivně ovlivňuje přípravu dětí na budoucí život. Proto by se mělo více dohlížet na sanaci rodin, jejichž dítě bylo umístěno v ústavním zřízení. Vychovatelé si pochvalují spolupráci s nadacemi, které pomáhají dětem během pobytu v dětském domově, ale také po jejich odchodu ze zařízení. Dle vychovatelů však záleží na přístupu dětí k přípravě, zda chtějí nebo nechtějí spolupracovat. Stanovený cíl výzkumného šetření byl dle autorky splněn.

Limity výzkumného šetření lze pozorovat u počtu informantů a skutečnost, že se jedná o vychovatele z jednoho dětského domova. Bylo by příhodné více využít potenciálu polostrukturovaného rozhovoru a mít více doplňujících otázek.

Bakalářská práce by mohla pomoci při pochopení důležitosti připravovat děti z dětského domova nebo z jiných zařízení ústavní výchovy na život po odchodu ze zařízení. Tito jedinci nemají možnost se připravovat ve své rodině, proto na základě toho by neměli o možnost přípravy přijít. Důležitým faktorem může být určitá motivace k připravování či osamostatňování, která většinou schází.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.

BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011. 152 s. ISBN 978-80-262-0031-4.

DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Sociální pediatrie: Vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 1999. 284 s. ISBN 80-7169-254-9.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

GIDDENS, Antony. *Sociologie*. Překlad Jan JAŘAB. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. 311 s. ISBN 80-7178-803-1.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 400 s. ISBN 978-80-247-4674-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., přepr. a aktualizované vyd. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. Praha: Grada, 2012. 192 s. ISBN 978-80-247-3710-2.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

KŘEPSKÝ, Dalibor. Sociální práce v dětském domově. In: VAŠŤATKOVÁ, Jana a VYHNÁLKOVÁ, Pavla, eds. *Rodina a náhradní rodinná péče*. Olomouc: Hanex, 2008, s. 37-45. ISBN 978-80-7409-013-4.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče. 2.*, přeprac. a dopl. vyd. Praha: Slon, 1999. 159 s. ISBN 80-85850-76-1.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

NOVOTNÁ, Věra a FEJT, Vladimír. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2009. 256 s. ISBN 978-80-86723-77-8.

PAŠEK, Vladimír. Práce s dítětem po umístění do dětského domova. In: VAŠŤATKOVÁ, Jana a VYHNÁLKOVÁ, Pavla, eds. *Rodina a náhradní rodinná péče*. Olomouc: Hanex, 2008, s. 46-64. ISBN 978-80-7409-013-4.

PLACHÁ, Radmila. Příprava dítěte na vstup do samostatného života po ukončení pobytu v dětském domově. In: VAŠŤATKOVÁ, Jana a VYHNÁLKOVÁ, Pavla, eds. *Rodina a náhradní rodinná péče*. Olomouc: Hanex, 2008, s. 65-74. ISBN 978-80-7409-013-4.

PROKOP, Jiří a PROKOP, Petr. *Osamostatnění klientů zařízení náhradní výchovné péče v mezinárodním srovnání: česko-polské kontexty*. Kraków: Wydawnictwo „Scriptum“, 2015. 149 s. ISBN 978-83-64028-91-5.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

VÁVROVÁ, Soňa, HRBÁČKOVÁ, Karla a HLADÍK, Jakub. *Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči*. Druhé nezměněné vydání. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. 131 s. ISBN 978-80-7454-149-0.

Elektronické zdroje

ADOPCE.COM. Formy náhradní výchovy. In: *Adopce.com* [online]. 2024 [cit. 2024-01-10]. Dostupné z: <https://www.adopce.com/zakladni-informace/formy-nahradni-vychovy/>.

BITTNER, Petr et al. *Děti z ústavů! : právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte* [online]. Brno: ©Liga lidských práv, 2007. 72 s. [cit. 2024-01-15]. ISBN 978-80-903473-4-2. Dostupné z: https://llp.cz/wp-content/uploads/Deti_z_ustavu.pdf.

BROWNE, Kevin. *The risk of harm to young children in institutional care* [online]. London: The Save the Children Fund, 2009. 31 pp. [cit. 2024-03-05]. Dostupné z: http://learn.viva.org/wp-content/uploads/2017/08/The_Risk_of_Harm.pdf.

GOTTWALDOVÁ, Martina et al. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života* [online]. Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho, o. p. s., 2006. 45 s. [cit. 2024-02-05]. Dostupné z: https://docplayer.cz/567106-Dlouhodobá-priprava-deti-s-narizenou-ustavni-vychovou-na-vstup-do-samostatneho-zivota.html#google_vignette.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Úmluva o právech dítěte a související dokumenty* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. 155 s. [cit. 2024-02-04]. ISBN 978-80-7421-120-1. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Preklady-dokumentu-OSN.pdf>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Legislativa a systém sociálně-právní ochrany*. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2024 [cit. 2024-01-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/legislativa-a-system-socialne-pravni-ochrany>.

MÚZY DĚTEM, Z. S. *Hlavní projekty*. In: *Múzy dětem* [online]. 2024 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <http://muzydetem.cz/projekty/>.

NTMD. *Projekty*. In: *Nadace Terezy Maxové dětem* [online]. 2024 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://nadaceterezymaxove.cz/nase-pomoc/projekty/>.

OBEČNĚ PROSPĚŠNÁ SPOLEČNOST SIRIUS, O.P.S. *Azylový dům*. In: *Šance dětem* [online]. 2024 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/slovník/azylovy-dum>.

OTEVŘENÁ BUDOUCNOST, Z. S. *Formy náhradní výchovy*. In: *Otevřená budoucnost* [online]. 2024 [cit. 2024-01-10]. Dostupné z: <https://www.otevrenabudoucnost.cz/formy-nahradni-vychovy/>.

PACNEROVÁ, Helena a kol. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče* [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015. 62 s. [cit. 2024-03-04]. ISBN 978-80-7481-138-8.

Dostupné z: http://archiv-nuv.npi.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Standardy_kvality_pece_o_deti.pdf

STÖCKBAUEROVÁ, Vanda. 11 mýtů o dětských domovech, které stále přetrvávají. In: *Maminka.cz* [online]. 2014 [cit. 2024-03-01]. Dostupné z: <https://www.maminka.cz/clanek/11-mytu-o-detskych-domovech-ktere-stale-pretrvavaji>.

ŠTENCLOVÁ, Veronika. Příprava jedinců na odchod z dětských domovů a jejich začlenění do společnosti [online]. Olomouc, 2021. 301 s. [cit. 2024-02-20]. Dostupné z: https://theses.cz/id/ofp2ik/Disertacni_prace_Stenclova_2021.pdf. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Tomáš Čech.

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. *Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy* [online]. Brno: Veřejný ochránce práv, 2022. 92 s. [cit. 2024-03-04]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/%C5%A0kolsk%C3%A1-za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_CZ_el-verze.pdf. Zpráva z návštěv zařízení.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010–2024 [cit. 2024-02-04]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010–2024 [cit. 2024-02-04]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010–2024 [cit. 2024-02-04]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

Seznam tabulek

Tabulka 1 <i>Transformační tabulka</i>	34
Tabulka 2 <i>Přehled informantů</i>	36
Tabulka 3 <i>Přehled kategorií a kódů</i>	37

Přílohy

Příloha A Přepis rozhovoru s Vychovatelkou D

Tazatel (T): **Jak dlouho pracujete jako vychovatelka v dětském domově?**

Informant (I): 30 let.

T: **Pracujete dlouhodobě v jednom dětském domově nebo máte zkušenosti s více dětskými domovy?**

I: V jednom.

T: **V jaké věku dítěte začíná příprava na život, který nastane po odchodu ze zařízení?**

I: No tak v podstatě, kdy sem nastoupí. Celou dobu, co tady to dítě pobývá, tak se připravuje na budoucí život a vlastně na odchod z domova.

T: **Jak se liší přístup k dítěti ve věku 15 let a k dítěti, které má domov opustit v nadcházejícím roce v rámci přípravy?**

I: Určitě tak, je to právě zaměřený před tím odchodem na to, aby se dítě o sebe dokázalo postarat ohledně třeba založení účtu, hospodaření peněz. To, aby vědělo, jak si zařídit nájem, vybíhat různé pochůzky na úřadech a takovýchle věci.

T: **Jakou formu práce používáte v rámci přípravy na samostatný život s ohledem na věk?**

I: Tak ohledně metod tak je to spíš taková to opravdu konkrétní činnost, kdy dostane dítě úkol jako řeknu třeba vyplň složenku, založit si nějaký účet. Konkrétními úkoly prostě ho posouvat k tomu, aby se dokázalo pak samo o sebe postarat.

T: **Jak podle Vás mohou ovlivnit přípravu na samostatný život vztahy mimo dětský domov?**

I: No hodně, protože jsou to samozřejmě vzory. Jsou to vzory jak vrstevníků, jsou to vzory hlavně v rodinách, kde teda ty rodiny mnohdy nejsou úplně nejlepším vzorem. A pak, když dítě vidí, že jeho veškeré příbuzenstvo se dokáže obejít bez vzdělání a bez pořádné práce, protože žijí ze sociálních dávek, tak je strašně těžký potom tady to dítě motivovat k tomu, aby se dobře učilo, aby se dobře připravovalo na zaměstnání, na nějakou tu přípravu, protože vidí, že to funguje bez toho.

T: Může mít i pozitivní vliv biologická rodina?

I: Tak samozřejmě určitě, jsou tam citový vazby, i když ty vazby jsou narušený rodiče – dítě, většinou ta matka – dítě. Ty vztahy nejsou úplně zdravý, protože kdyby to bylo všechno v pořádku, tak ty děti nejsou tady u nás v domově. Ale pořád to je nějaký citovej vztah, s kterým se už dá pracovat. Buď ho teda nějak řídit jinač, nějak ho usměrňovat, něco na něm stavět, něco z toho vždycky vytáhnout, to dobrý jenom a zase naopak třeba na špatném vztahu ukazovat, že tak by to být nemělo. Takže dá se říct, že určitě ovlivňují.

T: Jak je to v případě vztahů s Vámi jako vychovateli, ovlivní děti v procesu osamostatňování to, jaký k Vám mají vztah?

I: Určitě, protože když my jsme dobrým vzorem a kladným příkladem pro ně, mají k nám dobrý vztah. Naváže se citové pouto, citový vztah, tak líp se nám na ty děti působí. Tím, že získáme jejich důvěru, tak oni nám tím vlastně víc věří. A když jim řeknu, hele, je dobrý si spořit, tak mi to budou spíš věřit než někomu ke komu vztah nemaj.

T: Jaké možnosti vzdělávání mají děti? Myslíte si, že je studium k něčemu motivuje?

I: Možnosti mají jako úplně všichni ostatní děti. Možnosti mají. Jde o to, jestli využijou. Jde o to, jestli mají na to, aby využili a jestli je chtějí využít. Mnohdy bohužel jako ta motivace, která tak jsme říkali, pochází z té rodiny. Z té možnosti žít si ten život úplně jinač, pohodlnějc, tak to je takový odrazující, a ne dost motivující pro to, aby to vzdělávání měli.

T: Jak probíhá trénování praktických dovedností (péče o vlastní osobu, o domácnost, slušné chování), jež jsou důležité pro samostatný život?

I: Probíhá tak jako v každé jiné rodině. Názorným příkladem, procvičováním různých modelových situací, nápodobou. Takže když bych měla být konkrétní, tak půjdu, zavolám děti, řeknu jim, rozříd'te mi prádlo špinavé podle barev, abyste věděly, jak se třídí prádlo do pračky. Dám jim soupis nákupu, pošlu je do obchodu, aby samy nakoupily, aby znaly hodnotu peněz, aby věděly, co kde mají v regálu v obchodě najít, jak pracovat se samoobslužnou pokladnou a takovýhle konkrétní věci. To jsou konkrétní úkony.

T: Je podle Vás úspěšné?

I: Určitě jo. Myslím, že tyhle ty praktické věci jim pomáhají, protože pak vědí, jak mají holky, když přijdou, tak vědí, jak si stoupnout k žehlicímu prknu, jak zapnou pračku, jak pracovat s troubou. Trošku tady je pravda, že když tak nad tím přemýšlím, tak je to víc zaměřený na ty ženský vzory, protože v našem domově je víc žen než mužů jako zaměstnanců, pedagogů, a chybí tam trošku víc ten mužskej vzor, který by ty kluky vzal a naučil je sekat trávu, opravovat něco a takovýhle.

T: Jakým způsobem probíhá u dětí rozvoj sociální dovedností (schopnost komunikace, navazování mezilidských vztahů, řešení konfliktů)?

I: Tak je to zase samozřejmě v každodenním běžném životě jako v rodině. Všechno je to o těch dobrých vzorech, o upozorňování na špatné návyky, nabízení jinejch možností, jak řešit konflikty, třeba aby nedošlo k agresivitě, tak vždycky jim nabízet a ukazovat, že to jde vyřešit i jinač, jinou cestou domluvou. Tak jsou to zase dennodenní řešení situací a z toho pak vyplývá to další.

T: Jak se děti učí hospodařit s penězi? Jsou podle Vás toho schopné po odchodu ze zařízení?

I: Děti mají své kapesné, které dostávají jednou za měsíc. Tím pádem se učí hospodařit se svojí částkou peněz. Vědí, že si buď můžou šetřit a koupit si něco dražšího, anebo když si peníze utratí za maličkosti nebo za něco hned na začátku měsíce, vědí, že už do konce měsíce nic jiného mít nebudou. Tak to je jejich osobní finanční stránka a pak jsou ... pak máme společné peníze pro celou skupinu, za které děti vědí, že my musíme nakoupit potraviny na víkend na vaření. Vědí, že musíme nakoupit drogerii, oblečení, školní pomůcky, materiál třeba na vyrábění – lepidla, papír a takovýhle. A taky vědí, že tu sumu dostaneme na začátku měsíce a do konce měsíce s ní musíme vystačit, takže si to musíme rozplánovat. A pak se vedou i děti k tomu, že když si třeba budou ničit bačkory, když si budou, nevím, záměrně ničit oblečení nebo vybavení skupiny, ať je to...já nevím... výmalba na pokojích, rozbitý talíře, cokoliv praktickýho takhle, tak vědí, že potom ale budeme muset ty věci dokoupit a tím pádem nám nezbyde třeba na výlet nebo na nějaký občerstvení na výletě, na zmrzlinu a tak. Takže tím pádem už se jakoby ucej. Zvládnou tohleto děti, všechno zvládnou. Řekla bych, že by bylo trošku ještě víc potřeba zabrat v tom případě, kdy děti odcházejí z domova, protože většinou děti odchází s nějakou sumou peněz, kterou od nás dostanou. Ty peníze získávají tím, že

některé děti mají sirotčí důchod, kterej se jim tady stěrá. Některé děti tam můžou mít peníze po úrazech z různých pojistek a takovýhle věci a tím pádem, když odcházejí z domova, tak nějakou sumu mají a potom oni nevědí nebo samozřejmě vědí, že tu částku by si měli rozdělit a hospodařit si s ní, ale taková ta volnost, taková ta euforie z toho, že najednou mají pro ně balík peněz, tak vede k tomu, že je utratí nesmyslně za věci, které v podstatě nepotřebují a pro ten jejich nástup do života nejsou potřebný. Já nevím, řeknu...auto koupěj do rodiny, koupěj si drahej telefon, oblečení, protože najednou tam nastoupí taková ta euforie: Jo, teď mám ty peníze a můžu si s nima dělat, co chci no.

T: Co myslíte, že nejvíce dítě ovlivní při přípravě na samostatný život?

I: Tak rozhodně to je už z genetiky daná inteligence toho dítěte a jeho možnosti. Potom by to mělo být každopádně vzdělání, které by taky mělo někam je směřovat. Co je ovlivní ... ovlivní je samozřejmě rodina, protože v době, kdy se dítě chystá k odchodu z dětského domova, tak rodina se samozřejmě, i když se třeba během pobytu dítěte u nás o dítě nezajímá, tak najednou, se začnou zajímat, protože čuchají, že mají nějaké peníze, nějaké možnosti. A tak to prostě potom má taky takovej vliv, že se stáhnou k tomu dítěti, aniž by předtím o něj zájem měli, ale jsou v tom takový zjištěný důvody, no.

T: Jak často dochází podle Vás u dětí k naučené pohodlnosti, kdy si zvyknou na ústavní podmínky a nejsou připraveny vzít odpovědnost za svůj život?

I: Já spíš vidím... jako ano ta pohodlnost tam je v něčem, ale spíš si myslím, že tam je problém v tý ...řeknu to... přepečovanosti. Ty děti prostě mají režim, ne já chápu, že to musí být, je to státem řízená instituce, spadá pod různý zákoníky a takovýhle věci. Ale ty děti, když to řeknu jinak, mají v podstatě denním plánem, denním režimem nakázáno, v kolik hodin budou jíst, v kolik hodin se půjdou pomalu, když to přeženu vyčůrat. Teď se půjdete učit, teď se půjdete nasvačit, teď jdeme do školky pro ostatní děti, teď si budete hrát, teď budeme něco vyrábět a jsou přeorganizovaný. Za mě jsou ty děti, přeorganizovaný a vyplývá z toho to, že se samy pak neumějí zabavit. Jakmile tam nastane ten prostor, kdy si mají samy organizovat svůj volnej čas, tak utíkaj k internetu, k sociálním sítím, protože to je zabaví a nemusí se oni sami nijak snažit. A pak teda to sklouzává nebo hodně se to projevuje i při tom odchodu.

T: Jak se s naučenou pohodlností u dětí vypořádáváte?

I: No ono to je právě takový dvousečný. Samozřejmě vidíme, že to je špatně, že tady ta slabá stránka tý ústavní výchovy je, ale zase v tom množství těch dětí, kdy navíc v těch skupinách jsou děti různorodé věkem, pohlavím, tak je to jako těžký. Není to tak individuální. To, že prostě ta skupina jede najednou, tak je to těžký třeba skloubit v tom ...řeknu... já jdu do školky pro malé děti, těm velkej... ty pošlu ven, ale zase já jim nemůžu dovolit, aby se my samy vrátily na barák z vycházky, když venku na vycházce bejt nechtějí, protože já jsem zrovna ve školce pro malé děti. Jo, tak je to takový pořád jsou řízený, no. A je to těžký to prostě skloubit a vymyslet, aby to vyhovovalo všem no.

T: Existují nějaké rizikové skupiny, které jsou náchylnější k naučené pohodlnosti, případně jaké?

I: To jsou... to jsou všechny. No pak jsou to takový ty děti, který jsou snadněj ovlivnitelný, který intelektově třeba jsou níž, takže jsou rádi, že si jich někdo všimne. Jsou to tam pak ty nevhodný, takové ty vlivy party a tak. Protože jsou rádi, že najednou k někomu patřej a nejsou samy. No pak zas je ten typ dětí, který je teda říkám radši pak utečou k tomu internetu a sociálním sítím. Je to individuální.

T: Probíhá spolupráce se státními nebo neziskovými organizacemi? Týkají se některé spolupráce odchodu se zařízení?

I: Určitě spolupracujeme s nadací Společné kroky a Srdce na dlani. Je tam velká pomoc v tom, že si třeba děti nad 15 let o velkých prázdninách berou do Prahy, kde jsou ty děcka třeba týden ubytovaný a procházejí si různé praxe. Je to forma brigády, kde je zapojej do obchod'áku na nějakej prodej. Takže jsou tam a jsou tam různý aktivity a pak je od nich ... od tý nadace je psychologická pomoc, spolupráce s dětským psychologem. Jsou pro ně projekty jako třeba projekt Slunce, kde přímo probíhá příprava na ten budoucí život pro ty starší děti, takže ta spolupráce tam je, s těma nadacema.

T: Je podle Vás taková spolupráce důležitá, úspěšná?

I: Mohlo by to být lepší.

T: Spolupracuje se i s biologickou rodinou dítěte, popřípadě jak?

I: Neřekla bych. V kontaktu s biologickou rodinou jsou. Je sociální pracovník, vedoucí vychovatelka, pan ředitel víceméně spíš sociální pracovník, kterej teda zařizuje pobyty

děti v rodině, na víkendy, na prázdniny a takovýchle. A my osobně jako vychovatelé přijdeme do kontaktu pouze když předáváme děti při nějakém odjezdu nebo při příjezdu si je přebíráme.

T: Dochází k individuálnímu setkávání dítěte s vychovatelem, kde se může ptát na situaci po odchodu ze zařízení? Jak to probíhá?

I: Určitě, jo stává se to. Jako vyhledáváme tyhle ty situace, kdy je individuální přístup k dítěti, kdy se nejedná všechno ve skupině, v komunitě, protože ty děti jsou pak taky takový otevřenější a spíš řeknou, čeho se obávají, co jim nahání strach, s čím by potřebovaly pomoci. Vždycky je to v tom individuálním rozhovoru takový jednodušší, jak pro ně, tak i pro nás a přínosnější to je.

T: Jakým způsobem probíhá určitá prevence, která napomáhá předejít rizikovému chování po odchodu ze zařízení? Jak podle Vás taková prevence funguje?

I: No tak je to zase tou každodenní činností, třeba rozhovory i s těma nadacema, kdy se upozorňuje na různé rizika. Je to prostě jako v rodině, při běžném hovoru. Může se stát, že to... stává se to většinou... tak třeba v neděli vařím s holkama a mám jich tam jednu dvě jenom, tak se dojde na takový ty holčičí témata. Anebo na tyhle ty témata třeba ohledně odchodu a tak, takže při běžném chodu.

T: Je podle Vás příprava na samostatný život dostatečná? Vidíte nějaké oblasti, kde by se mohla vylepšit?

I: Vždycky je co zlepšovat. Já v tom vidím ten nedostatek času na to jo, že přes ten den je potřeba udělat tolik věcí, že na tohleto zbývá málo času. Fakt nejde se věnovat každému zvlášť.

Příloha B *Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru pro bakalářskou práci*

Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru pro bakalářskou práci

Název práce: Příprava dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení

Autorka: Adéla Vohnická

E-mail: *****@seznam.cz

Popis výzkumu:

Výzkum je zaměřen na děti z dětského domova a na jejich přípravu na samostatný život po odchodu ze zařízení. Cílem výzkumného šetření je zjistit, jak z pohledu vychovatelů probíhá příprava dětí z dětského domova na samostatný život po odchodu ze zařízení. Výzkum je prováděn v rámci zpracování bakalářské práce na Ústavu sociálních studií, Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové.

Prohlášení:

- Byl/a jsem informován/a o účelu rozhovoru.
- Bylo mi sděleno, jak bude rozhovor probíhat a že nemusím odpovídat na obtížné nebo nepříjemné otázky a zároveň mám možnost ptát se na jakékoliv otázky ohledně výzkumu a dané práce.
- Souhlasím s poskytnutím rozhovoru a jeho nahráváním, z něhož bude následně pořízen doslovný přepis, který bude dále analyzován a interpretován.
- Byl/a jsem obeznámen/a s tím, že doslovný přepis bude anonymizován, aby byla zaručena anonymita a ochrana všech osob zmíněných v průběhu rozhovoru a aby nebylo možné tyto osoby na základě anonymizovaného přepisu identifikovat.
- Souhlasím s přímou citací některých částí rozhovoru v bakalářské práci.

Jméno a příjmení:

Datum:

Podpis: